

Pliker man å tåle jakt på sin eiendom?

I hvilken grad er reglene i viltloven §§ 36, 37 og 38 i tråd med de prinsipper som kan utledes av EMDs praksis knyttet til EMK P1-1 i saker om jaktrettigheter?

Kandidatnummer: 525

Leveringsfrist: 25. november 2015

Antall ord: 17 791

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	3
1.1	Tema og problemstilling	3
1.2	Avgrensninger og definisjoner.....	4
1.3	Metodiske spørsmål og litt om spørsmålets aktualitet.....	4
1.4	Fremstillingen videre	7
2	EMK FØRSTE TILLEGGSPROTOKOLL ARTIKKEL 1	8
2.1	Innledning og avgrensning	8
2.2	Generelt om EMK P1-1 og dens betydning i norsk rett.....	8
2.3	Artikkel 14 om forbudet mot diskriminering og betydning for forståelsen av P1-1.....	11
2.4	Praksis fra EMD.....	13
2.4.1	Chassagnou and others v. France, Grand Chamber Judgement 1999	13
2.4.2	Nilsson v. Sweden, decision 2008	17
2.4.3	Piippo v. Sweden, decision 2006.....	18
2.4.4	Herrmann v. Germany, Grand Chamber Judgement 2012	19
2.4.5	Chabauty v. France, Grand Chamber Judgement 2012	22
2.4.6	Sammenfatning	24
3	ER REGLENE I VILTLOVEN I TRÅD MED DE REGLER SOM KAN UTLEDES AV EMDS PRAKSIS?	30
3.1	Innledning og avgrensning	30
3.2	Er viltlovens formål i tråd med de formål som er akseptert av EMD?	31
3.3	Oppfyller viltloven kravet om at loven må gjelde generelt for hele staten og for alle grunneiere?.....	32
3.4	Kan sammenslåing til felles viltområde etter § 37 være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?	33
3.4.1	Grunneiers mulighet til å få sin eiendom unntatt fra et viltområde.....	34
3.4.2	Rett til kompensasjon	37
3.4.3	Grunneiers mulighet til medbestemmelse i jaktforeningen	38
3.5	Kan sammenslåing til felles storviltområde for å oppnå minsteareal for storviltjakt etter § 38 være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?.....	39
3.5.1	Grunneiers mulighet til å få sin eiendom unntatt fra et viltområde.....	40
3.5.2	Grunneiers mulighet til medbestemmelse og rett til kompensasjon.....	41
3.6	Kan § 36 om allmennhetens jaktadgang og jaktplikten være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?	43
3.7	Enkelte spørsmål om forholdet mellom viltloven §§ 37 og 38, og bruksordninger av jaktrettigheter etter jordskifteloven	45
4	AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	48

5	LITTERATURLISTE	49
6	VEDLEGG.....	52
6.1	Vedlegg 1: Vedtekter for Vaksdal jaktfelt, jfr. JBER-2012-46	52
6.2	Vedlegg 2: E-post av 17. november 2015 fra Tom Hjemseteren hos Fylkesmannen i Hedmark.....	54
6.3	Vedlegg 3: E-post av 16. november 2015 fra Hermund Mjelstad, seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Sogn og Fjordane.....	54

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) 1. tilleggsprotokoll artikkel 1 (P1-1) gir et generelt og vidtgående vern av eiendomsretten. Vernet er ikke ubegrenset, og etter annet ledd kan statene gi lover som regulerer den frie eiendomsutnyttelse der dette er nødvendig for å kontrollere eiendommene til samfunnets beste. Norsk rett har mange lover som i større eller mindre grad innskrenker eiendomsretten for å oppnå en utnyttelse som er mere tjenlig for samfunnet. For eksempel gir viltloven mulighet til å regulere utøvelsen av jakt i norsk natur.¹ Norsk utmark består hovedsakelig av mange små eiendommer, og en gjennomsnittlig norsk utmarks-eiendom er rundt 500 dekar.² I et utmarksområde med mange små eiendommer, kan jaktutøvelsen være vanskelig, og det kan være vanskelig å utnytte jakten på en måte som er til det beste for bestandsreguleringen. Ressursutnyttelsen må sees under ett, og felles forvaltning på tvers av eiendomsgrenser kan være nødvendig. Å fremme en forsvarlig og rasjonell viltforvaltning har av EMD vært godtatt som et formål i fellesskapets interesse, og statene kan som utgangspunkt regulere jaktutøvingen gjennom lover.

Som utgangspunkt og hovedregel har grunneier eneretten til jakt og fangst på sin eiendom, jfr. viltloven § 27. Dersom kommunen ved viltnemnda finner at jakten på flere eiendommer bør slås sammen for å kunne utøves på en rasjonell og forsvarlig måte, kan kommunen prøve å oppnå en frivillig avtale om sammenslåing av eiendommer til felles jaktområder, jfr. viltloven § 37 annet ledd. Oppnås ikke enighet, kan sammenslåing av eiendommene til felles viltområde gjøres ved flertallsvedtak, med bindende virkning overfor de øvrige grunneiere i området, jfr. tredje ledd. Etter § 38 kan sammenslåing skje for å fremme forsvarlig forvaltning av storviltbestanden, der eiendommene hver for seg ikke er store nok til å dekke arealkravene for hjortevilt. Dersom den generelle forvaltningen av viltbestanden ikke er tilstrekkelig, kan kommunen pålegge grunneiere å selge jaktkort til allmennheten, jfr. § 36 tredje ledd. Av dette kan det utledes en plikt til å regulere bestanden ved jakt, og grunneiers enerett til jakt på egen eiendom innskrenkes, og det samme gjelder retten til å ikke jakte.

Selv om EMD har sagt at å fremme forsvarlig og rasjonell viltforvaltning er legitime formål, har de i flere saker konkludert med at midlene som er brukt for å nå dette er disproportjonale, og at P1-1 dermed er brutt. Domstolen har utviklet en praksis der det skal mye til at grunneier som er jaktmotstandere av samvittighetsgrunner, skal måtte tåle at andre jakter på deres eiendom.

---

¹ Lov 29.05.1981 nr. 38 om jakt og fangst av vilt

² Kristensen og Sigstadstø 1995 s. 10

Med denne bakgrunn vil jeg forsøke å svare på følgende hovedproblemstilling: I hvilken grad er reglene i viltloven §§ 36, 37 og 38 i tråd med de prinsipper som kan utledes av EMDs praksis knyttet til EMK P1-1 i saker om jaktrettigheter?

1.2 Avgrensninger og definisjoner

Med jakt menes å spore, forfølge, felle og tilegne seg vilt, med eller uten hund.³ Det regnes som jakt selv om det ikke løsnes skudd, og det er jakt også når hund jager viltet på eiers oppfordring.⁴

Der vilkårene for jordskifte er oppfylt, kan opprettelse av sambruk etter jordskifteloven være et alternativ til sammenslåing til felles viltområde etter viltloven. Etter dette regelsettet kan grunneier, der det er utjenlige jaktforhold for minst en eiendom, be jordskifteretten om å opprette sambruk av jaktrettigheter mellom eiendommer, eller endre regler for eksisterende sambruk etter jordskifteloven § 3-8.⁵ Dette regelsettet reiser mange av de samme problemstillingene som for sammenslåing etter viltloven. En sammenligning mellom reglene etter jordskifteloven og reglene etter viltloven, sett i lys av EMDs praksis i slike saker, ville derfor vært svært interessant. Imidlertid er dette bare en 30 studiepoengsoppgave, og å omtale begge regelsett ville sprengre ordgrensen. Jeg vil bare gi en kort fremstilling av noen tilfeller der jordskiftesak etter jordskifteloven bør eller skal anvende, og tilfeller der viltlovens regler er de riktige.

Utmark ligger ikke bare i eneeie eller sameie. Mange steder er det spesielle rettsgrunnlag, slik som i allmenninger. Problemstillingen i disse områdene er til dels annerledes enn i områder med mange eneeide eiendommer. I denne fremstillingen vil jeg heller ikke omtale det som er særskilt for bygdeallmenninger og statsallmenninger, siden dette vil bli for omfattende.

1.3 Metodiske spørsmål og litt om spørsmålets aktualitet

Det finnes lite juridisk litteratur om viltloven. En kommentarutgave som kom med 4. utgave i 1987, gir en generell fremstilling. Utover dette er tilgjengelige kilder hovedsakelig lovteksten og dens forarbeider. Det er også lite rettspraksis knyttet til bestemmelsene jeg tar for meg. Jeg har ikke funnet noen dommer som er går direkte på problemstillingen.

---

³ Rom 1987 s. 129.

⁴ Rt. 1914 s. 665 i Rom 1987 s. 129-130.

⁵ Lov 21.06.2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av egedoms- og rettshøve på fast eiendom m.m.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon er på den annen side grundig behandlet i mange fremstillinger. Dette gjelder også 1. tilleggsprotokoll artikkel 1. Den generelle fremstillingen av P1-1 i denne oppgaven er derfor forholdsvis kortfattet.

Et særlig metodisk problem for meg, er at enkelte EMD-dommer bare foreligger på fransk. Dette gjelder eksempelvis saken *Schneider v. Luxembourg* 10. juli 2007. Grunnet manglende franskkunnskaper, har jeg ikke gitt et eget sammendrag av Schneider-dommen. Dommen bygger på prinsippet i Chassagnou-saken, og samme rettsanvendelse er bekreftet i den senere Herrmann-saken.⁶ Videre ble Schneider bare behandlet i kammer, mens både Chassagnou og Herrmann var storkammeravgjørelser. Jeg har vist til Schneider der denne er behandlet i Herrmann-saken, og samlet sett mener jeg at fremstillingen gir et godt nok bilde av rettstilstanden.

De to sakene Nilsson og Piippo ble avvist som «manifestly ill-founded», altså åpenbart ugrunnet.⁷ Statene er bare bundet av dommer, og avvisningskjennelser har som utgangspunkt lavere rettskildemessig vekt enn dommer.⁸ EMD selv vektlegger imidlertid både dommer og avvisningsavgjørelser ved tolkningen av P1-1, og avgjørelser som avvises som «manifestly ill-founded» har betydning for forståelsen av bestemmelsen den knytter seg til, siden saken har vært gjenstand for realitetsvurdering, og avvisningsavgjørelsen dermed er begrunnet.⁹ Realitetsvurderingen er vanligvis grundigere i en dom enn i en avvisningsavgjørelse. Avvisningsavgjørelser bør derfor tillegges mindre vekt.¹⁰ At en sak avvises som «manifestly ill-founded» gir imidlertid veiledning om hva som ikke er akseptert. At sakene er publisert i HUDOC, domstolens egen søkebase, tilsier også at de bør ha en viss vekt, siden de da er tilgjengelige for alle.¹¹

Omtalen av forholdet mellom viltloven og jordskifteloven knyttes til jordskifteloven 2013, som trer i kraft 1. januar 2016. Siden loven ikke er trådt i kraft enda, finnes det lite litteratur knyttet direkte til denne loven. Jeg har fått tilgang til et utkast til en kommentarutgave som vil bli utgitt i 2016. Selv om denne ikke er publisert enda, så mener jeg den er godt nok gjennomarbeidet til at den kan brukes som kilde.

Av en uttalelse jeg har fått på e-post fra Tom Hjemseteren hos Fylkesmannen i Hedmark, fremgår det at det de senere år ikke er saker om sammenslåing til viltområder som kommer til fylkesmannen som klagesaker, men at tvangshjemler har vært brukt, om enn i liten grad. Hovedvekten av saker om arealkonflikter som kommer til Fylkesmannen i Hedmark handler om

---

⁶ Chassagnou v. France (1999), Herrmann v. Tyskland (2012)

⁷ Nilsson v. Sweden (2008), Piippo v. Sweden (2006)

⁸ Solheim 2010 s. 29

⁹ Ibid s. 28-29

¹⁰ Ibid s.30

¹¹ Ibid s. 29

uenighet med kommunen om bestandsvurderinger og kvoter, eller uenigheter mellom enkelte grunneiere. Arealene som disse sakene har omhandlet har ikke vært store nok til at det har hatt innvirkning på kommunens mulighet for forvaltning og kontroll av bestandene. Tvangsordninger har derfor ikke vært brukt de siste 10-15 år som Fylkesmannen i Hedmark kjenner til.¹² At tvang er lite brukt støttes også av en uttalelse i e-post fra Fylkesmannen i Sogn og Fjordane.¹³

At denne typen saker ikke klages inn for Fylkesmannen og ikke kommer for domstolene, kan tyde på at grunneierne er fornøyde med de ordningene som vedtas. I tillegg har grunneier muligheten til å bruke jordskiftesak, i stedet for klagesaker og saker for de alminnelige domstolene, dersom de er misfornøyde med ordningen. Det kan oppleves som jordskifteretten har mer sakkunnskap i denne typen saker, enn det en dommer i de alminnelige domstolene har. Mange kan nok også føle at jordskiftesak gir lavere konfliktnivå enn vanlige tvistesaker.¹⁴ Ordningen med jordskifteretter har fungert bra, og disse har stor tillit blant grunneiere. Også økonomiske hensyn kan spille inn, da en bruksordningssak for jordskifterettene oftere går uten advokat enn en tvistesak for de alminnelige domstolene.¹⁵ Videre anbefaler miljødirektoratet at kommunene bør henvise grunneiere til å bruke jordskifteverket ved uenigheter.¹⁶ Selv om disse sakene oftere går etter jordskifteloven enn viltloven, har jeg likevel valgt å skrive om reglene i viltloven fremfor reglene i jordskifteloven, siden formålet i viltloven også må ligge til grunn for resultatet av en bruksordning. Videre er reglene om frivillige ordninger mye brukt, og det er derfor viktig å være klar over hvordan en slik ordning må utformes for å være i tråd med EMD-praksis.

At det er lite norsk rettspraksis og lite klagesaker til Fylkesmannen om slike saker betyr ikke at problemstillingen ikke er relevant. Dette understrekes blant annet av den forholdsvis rikholdige praksisen fra EMD. Denne praksisen er imidlertid relativt ny. Tidligere har det vært en oppfatning av at EMDs forståelse av P1-1 har vært svært restriktivt.¹⁷ Praksisen har imidlertid endret seg, og det skal nå mindre til for at domstolen konstaterer brudd på P1-1 enn tidligere.¹⁸ De sakene som omtales lengre ned, er en type saker der det antakelig ikke ville blitt konstatert brudd for 20 år siden.¹⁹ Her er ikke økonomiske konsekvenser for klagerne den viktigste grunnen til klagen, men heller moralske spørsmål begrunnet i grunneiers motstand mot jakt.²⁰ Dette er ikke en innlysende tolkning av bestemmelsen. At det ikke er saker om dette i Norge, kan

---

¹² E-post 17.11.2015 fra Tom Hjemseteren, Fylkesmannen i Hedmark

¹³ E-post 16.11.2015 fra Hermund Mjelstad, Fylkesmannen i Sogn og Fjordane

¹⁴ NOU 2002:9 s. 39-40

¹⁵ Langbach i Ravna (red.) 2009 s. 40

¹⁶ <http://www.miljokommune.no/Temaoversikt/Viltforvaltning/Jakt/Sammenslaing-til-felles-viltomrade/>

¹⁷ NOU 2013:11 s. 117

¹⁸ Op.cit.

¹⁹ Op.cit.

²⁰ Op.cit.

kanskje også ha noe med at grunneiere ikke kjenner til denne praksisen. Dette blir imidlertid bare spekulasjon.

1.4 Fremstillingen videre

Videre vil jeg først gi en kort overordnet fremstilling av P1-1 og artikkel 14, før jeg gir en grundig behandling av relevante EMD-avgjørelser. Det som kan utledes av disse avgjørelsene vil så bli sammenfattet. Deretter vil jeg gi en fremstilling av reglene i viltloven §§ 36, 37 og 38, som knyttes opp mot reglene og prinsippene fra EMD-praksisen. Til slutt vil jeg gi en oppsummering og avslutning med noen refleksjoner.

2 EMK første tilleggsprotokoll artikkel 1

2.1 Innledning og avgrensning

I denne delen skal jeg først gi en kort, generell fremstilling av EMK P1-1 og en kortfattet fremstilling av artikkel 14 om diskriminering og dens betydning for forståelsen av P1-1. Deretter vil jeg omtale saker fra EMD der jaktrettigheter spesielt har vært temaet. Disse sakene viser hva EMD har lagt vekt på ved avgjørelsen av hva som faller innenfor statenes skjønnsmargin ved organisering av jaktområder, og fremstillingen danner grunnlaget for den videre drøftingen.

2.2 Generelt om EMK P1-1 og dens betydning i norsk rett

Grunnloven § 92 fastslår statens plikt til å respektere og sikre de menneskerettigheter Norge er bundet til gjennom sine traktater. Gjennom lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetens stilling i norsk rett § 2 nr. 1, er Europarådets konvensjon av 4. november 1950 (EMK), og de ratifiserte protokoller, gjort til norsk lov. Loven med vedlegg er gitt forrang ved eventuell motstrid med annen norsk lov, jfr. § 3.

EMK 1. tilleggsprotokoll artikkel 1 lyder:

“Art 1. Protection of property

Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. No one shall be deprived of his possessions except in the public interest and subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law.

The preceding provisions shall not, however, in any way impair the right of a State to enforce such laws as it deems necessary to control the use of property in accordance with the general interest or to secure the payment of taxes or other contributions or penalties.”

Ordlyden er vag, men gjennom praksis er bestemmelsen både utviklet og presisert. For å avgjøre om bestemmelsen er krenket, har Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) utviklet seks hovedspørsmål. I noen saker er svaret på enkelte av disse spørsmålene ikke omtvistet, og da slås de gjerne sammen til felles behandling. Inndelingen er derfor ikke tydelig i alle dommer.²¹

---

²¹ Solheim 2008 s. 111

Første spørsmålet følger av ordlyden. Det må foreligge «possessions» eller «property», altså en vernet eiendomsinteresse. Eiendomsbegrepet har blitt tolket svært vidt.²² Det har ikke vært avgjørende for EMD om nasjonal rett har klassifisert noe som eiendom eller ikke, siden eiendomsbegrepet har blitt tolket autonomt.²³ EMD har blant annet uttalt at bestemmelsen beskytter alle typer økonomisk aktiva.²⁴ Verdien trenger ikke være høy, og det trenger ikke ha verdi for andre enn eieren.²⁵ Høyesterett påpekte i Rt 2006 s. 1382 A at konvensjonenes eiendomsbegrep omfatter «meir enn det vi oppfattar som eigedom etter vanleg norsk rett».²⁶ Fast eiendom og rettigheter over fast eiendom med økonomisk verdi faller utvilsomt inn under eiendomsbegrepet, både etter P1-1 og etter norsk rett. Jaktrettigheter på privat grunn faller under her, og dette fremgår tydelig av EMD-praksisen om viltområder.²⁷

Det neste spørsmålet følger ikke direkte av ordlyden, men av konvensjonspraksis, og er sammen med det første spørsmålet avgjørende for om P1-1 gjelder for tilfellet. Spørsmålet er om det er skjedd en «interference», altså et eiendomsinngrep som staten svarer for. Det er en lav standard for når inngrep anses for å ha skjedd, men det er som hovedregel et krav at eiendomsverdi er berørt. Det skal altså generelt lite til for at bestemmelsen er anvendelig, slik at de to første spørsmålene favner vidt.²⁸ I Chassagnou-saken slo retten fast at ordning av jaktrettigheter var en restriksjon på retten til å bruke eiendommen slik eier ville, og det var derfor en «interference».²⁹ Dette ble bekreftet blant annet i Herrmann-saken, der retten slo fast at plikten til å tåle at bevæpnede mennesker og jakthunder beveger seg på din eiendom, er en restriksjon i retten til å bruke eiendommen slik eier selv ønsker.³⁰

Når det er avgjort at bestemmelsen kommer til anvendelse, må inngrepet klassifiseres.³¹ Siden plenumsdommen *Sporrong og Lönnroth mot Sverige* er P1-1 tolket slik at den inneholder tre regler.³² Den første regelen, prinsippregelen, er det generelle prinsippet om at enhver har rett

---

²² Solheim 2010 s. 60.

²³ Ibid s. 149.

²⁴ Kirilova and Others v. Bulgaria (2005), i Solheim 2010 s. 152.

²⁵ Solheim 2010 s. 154.

²⁶ Avsnitt 54

²⁷ Eksempelvis Chassagnou

²⁸ Solheim 2008 s. 112.

²⁹ Chassagnou, avsnitt 74

³⁰ Herrmann avsnitt 72

³¹ Solheim 2008 s. 112.

³² Avsnitt 61

til å nyte sin eiendom i fred, første ledd, første punktum.³³ Etter avståelsesregelen, første ledd annet punktum, tillates tvungen eiendomsavståelse på nærmere angitt vilkår. Den tredje regelen, kontrollregelen, finnes i annet ledd. Denne regelen anerkjenner at samfunnsregulerende tiltak er nødvendig for å ivareta alminnelige interesser.³⁴ Ved regelvalget skal det først avgjøres om det foreligger enten et avståelsestilfelle eller et kontrolltilfelle. Faller ikke inngrepet inn under noen av disse, må det vurderes etter prinsippregelen.³⁵ De tre reglene må imidlertid ikke tolkes isolert. Både avståelses- og kontrollregelen gjelder inngrep i eiendomsretten, og må derfor tolkes i lys av prinsippregelen.³⁶ I tvilstilfelle har regelvalget blitt gjort etter en helhetsvurdering, og i senere praksis fra domstolen er det en tendens til at regelvalget ikke lenger er så sentralt.³⁷ Restriksjonene som ordninger av jaktrettigheter innebærer for grunneier, går under kontrollregelen i annet ledd.³⁸

Det fjerde hovedspørsmålet er om inngrepet er hjemlet i nasjonal rett, altså et legalitetsprinsipp. Dette fremgår av ordlyden i første ledd første punktum og i annet ledd. Som ellers i konvensjonen stilles det visse krav til hjemmelens synlighet og forutberegnelighet. Svakheter ved hjemmelen kan være et moment ved proporsjonalitetsvurderingen.³⁹

Det femte hovedspørsmålet gjelder inngrepets formål. Konvensjonspraksis krever at formålet må være legitimt ved at inngrepet er begrunnet ut fra samfunnsmessige hensyn. Staten har en vid skjønnsmargin for hva som er legitimt, og domstolen overprøver sjelden dette.⁴⁰ Hvor stor anseelse det oppgitte formålet har, er imidlertid av betydning ved proporsjonalitetsvurderingen. En svak legislativ begrunnelse krever tilsvarende sterkere begrunnelse for gjennomføringen.⁴¹ Denne proporsjonalitetsvurderingen er det sjette hovedspørsmålet. EMD har fastslått at det utvilsomt er av allmenn interesse å fremme rasjonell forvaltning av vilt og unngå uregulert jakt.⁴²

---

³³ NOU 2013:11 s. 26.

³⁴ Op.cit.

³⁵ Sporrang and Lönnroth v. Sverige (1982) avsnitt 61.

³⁶ James and Others v. the United Kingdom (1986) avsnitt 37.

³⁷ F.eks. i S.A. Dangeville v. Frankrike (2002), avsnitt 51.

³⁸ Jfr. Chassagnou avsnitt 74, Herrmann avsnitt 73.

³⁹ Solheim 2008 s. 113.

⁴⁰ Ibid s. 114.

⁴¹ Op.cit.

⁴² Chassagnou avsnitt 79

Det siste, og ofte mest praktiske, hovedspørsmålet, er proporsjonalitetsvurderingen.⁴³ Her skal det etter en helhetsvurdering avveies hva som er en rimelig balanse mellom statens styringsbehov på den ene siden, og individets rettigheter over egen eiendom på den andre. I helhetsvurderingen inngår momenter som erstatning, inngrepets karakter, tyngden av de samfunnsmessige hensyn, partenes opptreden, tilbakevirkning, elementer av tilfeldighet, sammenheng med andre konvensjonsbestemmelser og andre relevante momenter i den enkelte sak.⁴⁴ Det har vært lagt til grunn at tilbudt erstatning er en viktig del av proporsjonalitetsvurderingen, og erstatning er relevant for proporsjonalitetsvurderingen for tilfeller under alle de tre reglene.⁴⁵ I *Herrmann v. Germany*, under henvisning til *Schneider v. Luxembourg*, ble det likevel ikke ansett tilstrekkelig at grunneier fikk kompensasjon. At jakt foregikk på saksøkers eiendom, på tross av hans sterke personlige overbevisninger mot jakt, kunne ikke oppveies av at han fikk økonomisk kompensasjon.⁴⁶

Alle eiendomsinngrep må bestå testen ved proporsjonalitetsvurderingen for å være i tråd med P1-1. Dette gjelder også rådighetsinnskrenkninger, slik som for eksempel ordning av jaktrettigheter. Terskelen for at statenes kontrollbehov skal bestå testen er imidlertid lavere jo mindre inngrepet er, og statene gis en vid skjønnsmargin ved avgjørelsen av om inngrepet er legitimt.⁴⁷

2.3   Artikkel 14 om forbudet mot diskriminering og betydning for forståelsen av P1-1

Artikkel 14 forbyr diskriminering knyttet til rettighetene i konvensjonen. Bestemmelsen lyder:

«The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.»

---

⁴³ Solheim 2008 s. 114.

⁴⁴ Ibid s. 114-115.

⁴⁵ James and Others avsnitt 54, Solheim 2008 s. 114

⁴⁶ Herrmann avsnitt 90-91

⁴⁷ Solheim 2008 s. 115.

At bestemmelsen også gjelder for protokollene fremgår av den enkelte protokoll. I første tilleggsprotokoll fremgår det av artikkel 5, som sier at artikkel 1 til 4 i protokollen er del av konvensjonen, og at konvensjonens bestemmelser skal gjelde tilsvarende for disse.

Ved vurderingen av om et tilfelle er brudd på artikkel 14, er det fire grunnleggende spørsmål som må besvares.⁴⁸ Det første er om klagen omfattes av en av konvensjonsbestemmelsene. Gjør den det, spørres det om det påståtte grunnlaget for diskriminering faller inn under opplistingen i artikkel 14. Faller den inn under her, er det tredje spørsmålet om klager kan sammenlignes med en annen gruppe som behandles mer fordelaktig. Dersom forskjellsbehandling konstateres, spørres det til slutt om forskjellsbehandlingen er rimelig og objektivt berettiget.⁴⁹

Artikkel 14 er altså ikke et generelt forbud mot forskjellsbehandling, men et forbud mot at borgerne forskjellsbehandles ved utøvelsen av de rettigheter og friheter som ellers vernes av konvensjonen.⁵⁰ Bestemmelsen har ingen uavhengig betydning, siden den bare virker i sammenheng med de andre bestemmelsene i konvensjonen.⁵¹ Det kan altså ikke skje et brudd på bare artikkel 14, bare en krenkelse av den i sammenheng med en annen konvensjonsbestemmelse.⁵² Artikkelen er imidlertid autonom i den forstand at det ikke kreves at det konstateres brudd på noen andre bestemmelser alene. Det er tilstrekkelig at det konstateres brudd på en bestemmelse sett i sammenheng med artikkel 14. Dersom dette *ikke* hadde vært mulig, ville artikkel 14 mistet mye av sin kraft.⁵³ Det er imidlertid ikke rom for å anvende bestemmelsen dersom ikke saksforholdet ligger innenfor en av konvensjonens øvrige bestemmelser.⁵⁴

Hva som kan være grunnlag for forskjellsbehandling, listes opp i bestemmelsen. Denne er imidlertid ikke uttømmende, jfr. ordene «or other status». Opplistingen er imidlertid illustrerende for på hvilke andre grunnlag det kan konstateres diskriminerende forskjellsbehandling.⁵⁵

I saken *Lithgow mot Storbritannia* uttalte retten at artikkel 14 ikke forbyr enhver forskjellsbehandling vedrørende rettighetene og frihetene som konvensjonen beskytter.⁵⁶ Den beskytter fysiske og juridiske personer som står i likeartede situasjoner mot diskriminerende forskjellsbehandling. I forhold til artikkel 14, er en forskjellsbehandling diskriminerende når den ikke har

---

⁴⁸ Rainey m.fl. 2014 s. 567

⁴⁹ Op.cit.

⁵⁰ Bertelsen 2011 s. 353

⁵¹ Rainey m.fl. 2014 s. 569

⁵² Bertelsen 2011 s. 353

⁵³ Rainey m.fl. 2014 s. 569

⁵⁴ *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom* (1985) avsnitt 71, i Bertelsen 2011 s. 354

⁵⁵ Bertelsen 2011 s. 353

⁵⁶ *Lithgow and Others v. The United Kingdom* (1986) avsnitt 177, i Bertelsen 2011 s. 353

noen «objective and reasonable justification».⁵⁷ Hvis den ikke søker å nå et legitimt formål, eller det ikke er rimelig forholdsmessighet mellom midlene som er brukt og målet som søkes oppnådd, er ikke forskjellsbehandlingen rettmessig.⁵⁸ Bestemmelsen kan da, dersom saksforholdet omfattes av en konvensjonsbestemmelse, være brutt.

Sett sammen med P1-1 kan artikkel 14 sies å omfatte alle spørsmål knytte til eiendomsretten.⁵⁹ I sakene som omtales nedenfor, er det forskjellsbehandling på grunnlag av eiendommenes størrelse som er temaet. Eiere av små eiendommer har ikke hatt de samme mulighetene til å bestemme over sine eiendommer som eiere av større eiendommer. Det ble derfor konstatert brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14 i Chassagnou, mens det i Chabauty ikke ble konstatert brudd. I Herrmann ble ikke dette vurdert, da det allerede var konstatert brudd på P1-1 alene.

I det følgende skal jeg redegjøre for fem EMD-saker om ordning av jaktrettigheter. Disse vil danne grunnlaget for den videre drøftingen av om de norske reglene om sammenslåing til felles viltområde og felles storviltområde, samt reglene om jaktplikt som kan utledes av viltloven § 36, oppfyller kravene EMD har satt. Det er imidlertid viktig huske at EMD vurderer hver sak konkret. En entydig fasit på hvordan fremtidige saker vil bli avgjort, kan derfor ikke gis.

2.4 Praksis fra EMD

2.4.1 Chassagnou and others v. France, Grand Chamber Judgement 1999

Denne storkammerdommen avgjorde en sak anlagt av ti franskmenn mot Frankrike, med påstand om brudd på blant annet P1-1. Loven Loi Verdeille, som bare gjaldt for deler av Frankrike, krevde at eiere av eiendommer mindre enn en bestemt størrelse, måtte være medlemmer i jaktforeningen som omfattet deres eiendom, samt overføre jaktrettigheten på sin eiendom til denne foreningen.⁶⁰ Jaktretten tilhørte fortsatt grunneieren, men eiendommene ble slått sammen til felles jaktområde, der alle med jaktrett på en eiendom i området kunne jakte over hele området.⁶¹ På visse betingelser kunne eiere av områder som lå samlet og utgjorde minimum 20 eller 60 hektar, avhengig av hvor i landet eiendommene lå, kreve at deres eiendommer ble holdt

---

⁵⁷ Op.cit.

⁵⁸ Op.cit.

⁵⁹ Bertelsen 2011 s. 357

⁶⁰ Avsnitt 13

⁶¹ Avsnitt 15

utenfor fellesområdet.⁶² Ellers var fysiske stengsler eneste mulighet til å få unntatt en eiendom, og anskaffelse av slike var svært dyrt.

Som hovedregel i Frankrike har grunneier eneretten til jakt på sin eiendom. En bestemmelse som sa at ingen har rett til å jakte på annen manns grunn uten eiers samtykke, hadde imidlertid lenge blitt tolket slik at et stilltiende samtykke var nok. Eier måtte altså gjøre noe aktivt for at eiendommen skulle være unntatt. I deler av landet hadde dette ført til nesten ubegrenset rett til jakt for alle. Dette førte til overbeskatning, og kraftig reduksjon i viltbestanden.⁶³ Loi Verdeille ble derfor vedtatt. Loven ga mulighet til å opprette jaktforeninger med formål om å øke viltbestandene i området, utrydde skadedyr, hindre tyvjakt, og instruere medlemmene om hvordan de skulle jakte, samt generelt tilrettelegge for mer tilfredsstillende jaktforhold.⁶⁴

Saksøkerne var motstandere av jakt på etisk grunnlag, og ønsket ikke at det skulle foregå jakt på deres eiendommer. De hadde ingen eiendommer der sammenhengende blokker utgjorde mer enn minstearealet for å kunne kreve at de holdes utenfor jaktområdet. Saksøkerne mente at den automatiske overføringen av jaktrettigheter til jaktforeningene, stred mot deres rett til å nyte sin eiendom i fred etter P1-1. Saken ble behandlet etter kontrollregelen i annet ledd, og spørsmålet var om det faktisk hadde vært en «interference» med saksøkernes rett til å bruke egen eiendom.⁶⁵

Saksøkerne mente at plikten til å overføre jaktrettighetene til jaktforeningen, mot deres vilje og uten kompensasjon, var en innskrenkning som gikk utenfor det som tillates etter P1-1 annet ledd. Saksøkerne var, på tross av at de var jaktmotstandere, forpliktet til å tåle jakt på sin eiendom.⁶⁶ Når det gjaldt inngrepets formål, mente saksøkerne at tiltaket ikke var gjort for samfunnet generelt, men for jegere spesielt.⁶⁷ De mente at tvangsmessig overføring av jaktrettigheter var et unntak fra hovedregelen om at grunneier hadde enerett til jakt på egen eiendom, og at denne implisitt innebar en rett til ikke å jakte. Saksøkerne mente at det ikke var nødvendig for å opprettholde en rasjonell viltforvaltning at deres små eiendommer var med i jaktforeningen, og at inngrepet derfor var disproportjonalt.⁶⁸

Retten bemerket at det må være balanse mellom samfunnets krav på den ene siden, og kravene til beskyttelse av den enkeltes rettigheter på den andre siden. P1-1 er lagt opp slik at det fremgår

---

⁶² Avsnitt 15

⁶³ Avsnitt 12

⁶⁴ Avsnitt 13

⁶⁵ Avsnitt 71

⁶⁶ Avsnitt 72

⁶⁷ Avsnitt 76

⁶⁸ Avsnitt 80

at det må være en rimelig balanse mellom middel som brukes og målet som søkes oppnådd. Statens skjønnsmargin er vid både ved valg av middel, og i avgjørelsen av om konsekvensene av inngrepet rettferdiggjøres ved de samfunnsinteresser som tilgodeses.⁶⁹ Retten konkluderte med rasjonell viltforvaltning og unngåelse av uregulert jakt utvilsomt var i samfunnets interesse. Inngrepets formål var dermed akseptabelt.⁷⁰ Retten kommenterte ikke direkte påstanden om at Loi Verdeille bare var til jegeres fordel, men festet tilsynelatende lit til statens begrunnelse om at jegeres interesse ble favorisert med det formål å fremme forsvarlige viltbestander og respekt for eiendom og avling, gjennom organisering av jakten.⁷¹

Staten hadde anført at grunneiere kunne komme ut av området ved å gjerde inn eiendommen eller kjøpe tilgrensende eiendommer, slik at den sammenhengende eiendommen oversteg minimumsarealet for å ha rett til å gå ut av jaktforeningen. De kunne også be om at deres eiendom ble innlemmet jaktområdets obligatoriske viltreservat. Retten fant at ingen av mulighetene staten foreslo, var reelle. Eksempelvis måtte et gjerde ha vært sammenhengende og egnet til å holde ute både vilt og mennesker. Dette ville blitt dyrt og ført til at verdien som landbrukseiendom hadde gått ned.⁷² Statens anførsler om at grunneiers rett til å jakte i hele området var god nok kompensasjon for at de mistet eksklusiv jaktrett på sin eiendom, holdt etter rettens syn heller ikke. Denne kompensasjonen har verdi bare for de som jakter eller aksepterer jakt. Loi Verdeille oppstiller ingen kompensasjon for grunneiere som er mot jakt, og som derfor ikke ønsker noen fordel eller utbytte som følge av jakt. Der inntektsbringende virksomhet, for eksempel utleie av jaktrett, måtte avvikles ved opprettelse av jaktområdet, kunne inntektstap erstattes. Dette var imidlertid bare aktuelt for grunneiere som fikk inntekt fra jaktretten sin før opprettelsen. Dette var heller ikke aktuelt for saksøkerne.⁷³

Retten påpekte at under en tredjedel av fylkene som lå i landsdelen der Loi Verdeille gjaldt, var underlagt tvangsmessig sammenslåing, bare noen få av kommunene var omfattet av frivillige avtaler, og bare private eiendommer på under 20 hektar var omfattet. Store eiendommer og statlige eiendommer var unntatt.⁷⁴

Retten konkluderte etter dette, med tolv mot fem stemmer, med at på tross av Loi Verdeilles legitime formål, hadde systemet med tvangsmessige overføringer av jaktrettighetene satt saksøkerne i en situasjon der det ikke var balanse mellom beskyttelsen av eiendomsretten og samfunnmessige behov. Å pålegge eiere av små eiendommer å overføre sine jaktrettigheter, slik

---

⁶⁹ Avsnitt 75

⁷⁰ Avsnitt 79

⁷¹ Avsnitt 79 jfr. 78

⁷² Avsnitt 82

⁷³ Avsnitt 82

⁷⁴ Fylke: *Départements*, Avsnitt 84

at andre kan benytte dem på en måte som strider fullstendig mot grunneiers overbevisning, er en disproportjonal byrde som ikke er i tråd med annet ledd. Det var derfor skjedd et brudd på P1-1 annet ledd.⁷⁵

Retten konkluderte også med brudd på P1-1 sammenholdt med konvensjonens artikkel 14. Sak-søkerne mente at de var utsatt for diskriminering, siden bare grunneiere med eiendom over 20 hektar kunne kreve seg fritatt fra jaktforeningen. De mente også at det var diskriminering når jegerne ble favorisert ved at de hadde fått rett til å jakte på et større område, mens ikke-jegere hadde blitt fratatt sin rett til å bruke eiendommen sin som de vil. De mente også at de var fratatt tankefriheten når de mistet muligheten til å utøve sine anti-jaktholdninger på sin eiendom. De hadde eller ingen reell mulighet til kompensasjon eller vederlag.⁷⁶

Retten mente at staten ikke hadde gitt noen tilfredsstillende begrunnelse for hvorfor samfunnsinteressen om rasjonell viltforvaltning kunne tilfredsstilles ved at små eiendommer måtte overføre jaktrettighetene sine, mens store eiendommer ikke behøvde dette. Staten hadde ikke begrunnet hvorfor eiendommens størrelse var det eneste kriteriet. Eiere av store eiendommer kunne dermed tjene mye på sine eiendommer ved at de beholdt jaktrettighetene selv, mens eiere av små eiendommer måtte dele sine rettigheter med de andre i jaktforeningen.⁷⁷ Større jaktområder er positive for jegere med små eiendommer, men det finnes ingen objektiv eller rimelig begrunnelse for å pålegge grunneiere sammenslåing der de ikke har interesse for dette, når sammenslåing kun baseres på eiendommens størrelse.⁷⁸ Retten pekte også på at reglene ikke var like for hele landet.⁷⁹ Siden eiendommen måtte være over minimumsarealet for at eier kunne bruke den i tråd med sin overbevisning, anså retten forholdet for diskriminerende, og fant derfor brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14.⁸⁰ Dette ble avsagt med fjorten mot tre stemmer.

Det ble også konstatert brudd på artikkel 11 om organisasjonsfrihet, samt artikkel 11 sammenholdt med artikkel 14. Retten vurderte ikke om det var brudd på artikkel 9 om tanke-, samvittighet- og trosfrihet, siden det allerede var konstatert brudd på både P1-1 og artikkel 11 hver for seg, og begge sammenholdt med artikkel 14.⁸¹

---

⁷⁵ Avsnitt 85

⁷⁶ Avsnitt 87

⁷⁷ Avsnitt 92

⁷⁸ Avsnitt 93

⁷⁹ Avsnitt 94

⁸⁰ Avsnitt 95

⁸¹ Avsnitt 117, 121 og 125.

2.4.2 Nilsson v. Sweden, decision 2008

28 hektar av saksøkers eiendom var innlemmet i et felles jaktområde. Eiendommen lå i et hjørne på det 6145 hektar store jaktområdet. Saksøker hadde rett til å jakte innen hele området, men måtte koordinere dette med de andre jaktberettigede. Alle jaktberettigede var medlem i den lokale jaktforeningen, og hadde stemmerett i saker vedrørende området. Blant annet fastsatte foreningens regler at elgjakten vanligvis skulle foregå i jaktlag. Saksøker ba om å få forlate jaktområdet, siden han ikke hadde hatt mulighet til å delta i elgjakten på flere år, samt at han syntes at fellesjakten innebar for mange mennesker. Jaktforeningen innvilget ikke dette, og klageinstansen avsto ønsket, siden eiendommen var viktig for jaktområdet som helhet, og eiendommen var alene for liten til rasjonell viltforvaltning. Saksøkers eiendom var stor nok til å ha rett på en elgkalv alene, men for liten til å kunne være egen enhet for viltforvaltning etter *Lagen om viltvårdsområden* (viltstelloven). Det ble vist til at sammenhengende områder er særlig viktige for forvaltning av elg.

Hovedregelen i Sverige er, på samme måte som i Norge, at grunneier har jaktretten. For å fremme rasjonell jaktutøvelse kan det etter viltstelloven, gjennom enstemmig vedtak eller flertallsvedtak med 4/5-flertall, avgjøres at eiendommer i et område skal slås sammen til felles viltområde. Fylket skal foreslå og godkjenne viltområdet, samt dets regler. Loven gjelder for både privat- og offentligeid eiendom, og alle grunneiere i viltområdet er medlem i foreningen som styrer dette. Det kan fastsettes regler om at jakten skal foregå på hele området, men medlemmer i jaktforeningen som av samvittighetsgrunner er mot jakt, kan be om at deres eiendom ikke benyttes til jakt. Grunneiere kan be om at deres eiendom tas helt ut av området i to tilfeller. Dette er der eiendommen har endret karakter og derfor ikke lenger er av betydning for området, og der eiendommen alene kan være egnet som eget viltområde samtidig som det resterende viltområdet er egent til å fremme rasjonell viltforvaltning.

Saksøker mente at å nekte å ta ut hans eiendom fra viltområdet var en urimelig byrde, og brudd på blant annet P1-1. Han ønsket ikke å forhindre jakt på sin eiendom, men han ønsket å jakte i fred på sin eiendom når det passet ham. Saksøker benektet ikke at det lå et legitimt formål bak nektelsen av å la ham utta sin eiendom fra viltområdet.

Retten påpekte at annet ledd måtte tolkes i lys av første ledd, slik at det fremkommer tydelig at det ved kontrolltiltak må være en rimelig balanse mellom fellesskapets behov og eiendomsretten. Det ble videre påpekt at staten har en vid skjønnsmargin både ved valg av middel, og ved avgjørelsen av om de samfunnsinteressene som tilgodeses rettfærdiggjør konsekvensene av tiltaket. Retten fremhevet at opprettelse av et viltområde for å fremme forsvarlig viltforvaltning og de jaktberettigedes fellesinteresser, er legitime formål begrunnet i samfunnsinteresser. Dette er fastslått i flere tidligere saker, for eksempel i Chassagnou-saken.

Retten fant at denne saken var forskjellig fra Chassagnou. Der var det snakk om tvangsmessig, automatisk overføring av jaktrettigheten. Dette satte saksøkerne i en ubalansert situasjon, der samfunnsinteressene ble favorisert på bekostning av eiendomsretten og eiernes rett til å nekte aktivitet som stred fullstendig mot deres overbevisning. I svensk rett var det derimot krav om kvalifisert flertall blant grunneierne for å opprette et viltområde. Videre omfattet loven både privat- og offentligeide eiendommer, mens Loi Verdeille bare omfattet private eiendommer under en viss størrelse. Den svenske loven satte i motsetning til Loi Verdeille ikke noe arealkrav for å kunne unntas jaktområdet. Den oppstilte derimot et funksjonalitetskriterium. For det første kunne eiendommer som ikke ville ha noen betydning for viltområdet unntas. For det andre kunne ikke eiendommer som var slik arrondert at den alene var egnet til å være eget viltområde, og alene oppfylle formålet om rasjonell viltforvaltning, innlemmes uten eier samtykke. Det var altså et vurderingstema knyttet til eiendommens betydning for viltområdet og viltforvaltningen, ikke et arealkrav der alle eiendommer under et bestemt areal automatisk ble innlemmet.

Videre oppstilte den svenske loven et mer demokratisk system, der alle medlemmene hadde stemmerett i jaktforeningen, og dermed mulighet til å påvirke foreningens avgjørelser. Den franske loven ga bare foreningens tillitsvalgte bestemmelsesrett. Den viktigste forskjellen var imidlertid at etter svensk lov kunne en grunneier som av samvittighetsgrunner var mot jakt, kreve at jakt *ikke* foregikk på hans eiendom.

Retten bemerket at saksøker ikke hadde motforestilling hverken mot jakt generelt, eller mot at andre jaktet på hans eiendom. Videre hadde han nytt godt av viltområdet i mange år, og hadde fortsatt jaktretten i behold. At han måtte jakte i tråd med reglene satt av jaktforeningen, og at det var upraktisk for ham å ikke få jakte slik han ønsket, var etter rettens syn ikke en disproportjonal byrde. Sett i sammenheng med statens vide skjønnsmargin, konkluderte retten med at å nekte ham å forlate viltområdet ikke var et disproportjonalt virkemiddel sett i forhold til målet om forsvarlig viltforvaltning. Saken ble deretter avvist som *manifestly ill-founded* etter artikkel 35 tredje ledd jfr. fjerde ledd.

2.4.3 Piippo v. Sweden, decision 2006

Piippo-saken var temmelig lik Nilsson-saken. De samme lovregler gjaldt for denne saken som for Nilsson-saken.

Klager ønsket sin eiendom ut av viltområdet, da han som bonde hadde arbeidstider som var umulig å kombinere med deltakelse i den felles elgjakten, slik den var fastsatt av jaktforeningen.

Klagers eiendom utgjorde en stor del av viltområdet, og den lå slik at den i stor grad var omringet av andre eiendommer i viltområdet. Dersom eiendommen ble tatt ut ville tilfredsstillende

viltforvaltning innen det resterende viltområdet bli vanskelig. Saksøker hadde fortsatt sin jaktrettighet, han hadde stemmerett og påvirkningsmulighet på generalforsamlingene, samt mulighet til å bringe avgjørelser tatt av jaktforeningen inn for fylket og videre til domstolene. Retten konkluderte derfor med at det ikke var misforhold mellom inngrepet og retten til å nyte sin eiendom i fred. Det var altså ikke en disproportjonal byrde at grunneier ikke hadde mulighet til å delta i jakt på sin egen eiendom, sett i lys av hensynet til rasjonell viltforvaltning, og den påvirkningsmulighet grunneier hadde gjennom sitt medlemskap i jaktforeningen. Saken ble deretter avvist som *manifestly ill-founded* etter artikkel 35, tredje ledd, jfr. fjerde ledd.

2.4.4 Herrmann v. Germany, Grand Chamber Judgement 2012

Saksøker var jaktmotstander av samvittighetsgrunner. Hans eiendom var innlemmet i et felles jaktområde. Domstolen bekreftet prinsippet fra Chassagnou-saken om at det er brudd på P1-1 å nekte grunneiere som av samvittighetsgrunner er jaktmotstandere å forby jakt på sin eiendom.

Etter føderal tysk jaktlovgivning er eiere av eiendommer under 75 hektar juridisk sett medlemmer av en jaktforening. Eiere av eiendommer over 75 hektar styrer selv jaktordningen på sin eiendom. Saksøkers to eiendommer var under 75 hektar, og var dermed medlem av den lokale jaktforeningen.⁸² På grunn av sin personlige overbevisning ønsket saksøker å avslutte medlemskapet i jaktforeningen.⁸³ Saksøker mente at plikten til å tolerere jakt på sin eiendom var brudd på retten til å nyte sin eiendom i fred i P1-1 første ledd.⁸⁴ Økonomisk kompensasjon utmålt etter eiendommens størrelse, var heller ikke tilstrekkelig til å veie opp for at han måtte tåle jakt på sin eiendom.⁸⁵

Domstolen slo fast at plikten til å tåle bevæpnede personer og jakthunder på din eiendom, er en restriksjon på retten til å nyte sin eiendom i fred.⁸⁶ Jaktlovgivningen måtte vurderes etter annet ledd, og det måtte vurderes om loven oppnådde en rimelig balanse mellom beskyttelsen av eiendomsretten og samfunnets kontrollbehov. Spørsmålet var altså om det var proporsjonalitet mellom målet om rasjonell viltforvaltning og restriksjonene som saksøker ble påført.⁸⁷

Domstolen henviste til Chassagnou, der grunneier ikke hadde noen mulighet til å unngå at jaktrettighetene ble overført. Det var heller ingen tilfredsstillende mulighet til kompensasjon for

---

⁸² Avsnitt 11

⁸³ Avsnitt 12

⁸⁴ Avsnitt 40

⁸⁵ Avsnitt 53

⁸⁶ Avsnitt 72

⁸⁷ Avsnitt 74

grunneiere som av samvittighetsgrunner var jaktmotstandere, siden de ikke ønsket noen fordel eller avkastning av jaktretten. Den franske loven gjaldt kun for en liten del av landet, og bare for eiendommer under 20 hektar.⁸⁸ At plikten til å overføre jaktrettigheter til jaktforeninger, slik at andre kunne bruke eiendommen på en måte som stred fullstendig mot eiers personlig overbevisning, var et uforholdsmessig inngrep, ble bekreftet i *Schneider v. Luxembourg* (2007). Til forskjell fra den franske *Loi Verdeille*, fastsatte luxembourgsk lov en rett for grunneiere til økonomisk kompensasjon for bruken av jaktrettighetene. Dette ble imidlertid ikke sett som tilstrekkelig, siden etiske overbevisninger mot jakt ikke kunne veies mot et årlig økonomisk vederlag som erstatning for inngrepet. Uansett var vederlaget for lite til at kammeret anså det som rettferdig kompensasjon.⁸⁹

Retten påpekte at den ikke er bundet av tidligere saker, men at den bør følge disse ut fra hensyn til forutberegnelighet og likhet for loven, med mindre oppfatningen i medlemslandene er endret.⁹⁰ I dette tilfellet var det ikke grunnlag for å endre praksis, siden mange av medlemsstatene hadde endret sin interne rett for å følge prinsippene i *Chassagnou og Schneider*.⁹¹ Det måtte derfor vurderes om tysk jaktlovgevingen var så forskjellig fra den franske og luxembourgske at P1-1 ikke var brutt i denne saken.⁹² Lovens formål, lovens geografiske virkeområde, muligheten til å få innvilget unntak fra tvungent medlemskap, samt kompensasjon, var det sentrale i vurderingen.⁹³

Retten poengterte at den tyske jaktlovgevingens generelle formål var å forvalte viltbestanden slik at denne var variert og bærekraftig, og på et nivå der den ikke førte til viltskader på skog- og landbrukseiendom. Å hindre spredning av sykdommer var også et formål. Dette var stort sett de samme formål som i franske *Loi Verdeille*, og i den luxembourgske jaktlovgevingen.⁹⁴ I motsetning til franske *Loi Verdeille*, var ikke tysk jaktlovgeving hovedsakelig rettet mot å fremme jegerens interesse, men krevde derimot at jegerne bidro til å nå mål i fellesskapets interesse. Retten mente imidlertid at dette ikke var nok til å oppveie for at jakt hovedsakelig utøves som fritidsaktivitet, på samme måte som i Frankrike og Luxembourg. Formålene i tysk jaktlovgeving var dermed hovedsakelig like de som ble undersøkt i *Chassagnou og Schneider*.⁹⁵ Lovens formål var dermed legitime.

---

⁸⁸ Avsnitt 76

⁸⁹ Avsnitt 77

⁹⁰ Avsnitt 78

⁹¹ Avsnitt 79-80

⁹² Avsnitt 81

⁹³ Avsnitt 82

⁹⁴ Avsnitt 83

⁹⁵ Avsnitt 84-85

Retten sammenlignet reglene i Frankrike, Luxembourg og Tyskland. I likhet med den luxembourgske, men i motsetning til den franske, gjaldt den tyske jaktlovgivningen for hele Tyskland. Siden 2006 har imidlertid de tyske *Länder* selv hatt muligheten til å regulere jakt, uten at dette hadde vært gjennomført.⁹⁶ Den tyske loven ga, som den franske og luxembourgske loven, mulighet for å unnta avstengte områder fra jaktområdene.⁹⁷ Til forskjell fra i Frankrike og Luxembourg, gjaldt den tyske loven for både private og offentligeide eiendommer. Likevel var det også i tysk rett en viss forskjellsbehandling mellom store og små eiendommer vedrørende plikten til å inngå i jaktområdene.⁹⁸ Samlet sett anså retten at det ikke var så stor forskjell mellom tysk rett, og fransk og luxembourgske rett at dette kunne anses som avgjørende. Det ble særlig henvist til at den luxembourgske loven gjaldt hele Luxembourg, og dette hindret ikke retten i Schneider-saken i å konkluderte med brudd på P1-1.⁹⁹

Den tyske loven ga, i likhet med den luxembourgske, rett til en andel av overskuddet som kompensasjon. Andelene skulle beregnes ut fra størrelsen på eiendommen, sett i forhold til det totale arealet i jaktområdet. I Frankrike ga ikke loven rett til økonomisk kompensasjon for å måtte tåle jakt på sin eiendom. I tysk rett ble kompensasjon bare gitt på forespørsel, og retten mente at kompensasjonen uansett var svært begrenset.¹⁰⁰ Saksøker hadde ikke bedt om kompensasjon. Retten mente imidlertid at dette ikke var avgjørende, da det ville være unaturlig å kreve kompensasjon for noe man av samvittighetsgrunner var motstander av. Dette ville i seg selv kunne stride mot overbevisningen. Videre hadde retten prinsipielle motforestillinger mot at noe som strider mot sterke personlige overbevisningsgrunner, kunne oppveies av årlig kompensasjon for de begrensninger som ble lagt på eiendomsretten. Dette var også vektlagt i Schneider.¹⁰¹

Retten påpekte videre at den tyske jaktloven ikke ga grunneiere som av samvittighetsgrunner var mot jakt noen mulighet for å få sin overbevisning vurdert. At saksøker leide ut sin eiendom til en bonde som avlet kjøtt-fe til slakt, var etter rettens vurdering ikke tilstrekkelig til å så tvil om saksøkers etiske overbevisning. Motstand mot jakt trenger ikke være det samme som motstand mot slakting av dyr til menneskeføde. Saksøker hevdet også at han ikke hadde gitt tillatelse til slik bruk, og retten trodde på dette.¹⁰²

---

⁹⁶ Avsnitt 86

⁹⁷ Avsnitt 87

⁹⁸ Avsnitt 88

⁹⁹ Avsnitt 89

¹⁰⁰ Avsnitt 90

¹⁰¹ Avsnitt 91

¹⁰² Avsnitt 92

Oppsummeringsvis sa retten at de tre sammenlignede rettssystemene hadde lignende formål, og alle hadde visse unntak for enkelte geografiske områder. Reglene for kompensasjon var relativt like i tysk og luxembourgsk rett, men forskjellig fra ordningen i Frankrike. Samlet sett kunne ikke retten se at situasjonen i Tyskland var så forskjellig fra situasjonen i Luxembourg og Frankrike at det ga grunnlag for å fravike resultatet i Schneider og Chassagnou. Retten konkluderte, fjorten mot tre stemmer, med at plikten til å tåle jakt på sin eiendom er en disproporsjonal byrde for grunneiere som av samvittighetsgrunner er motstandere av jakt. Det hadde derfor vært en krenkelse av P1-1.¹⁰³

Saksøker hadde også lagt ned påstand om brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14. Han mente at han var diskriminert i forhold til grunneiere hvis eiendom ikke tilhørte noe jaktområde, slik som enklaver der det ikke var rett til å jakte. Han mente også bestemmelsene i jaktloven diskriminerte grunneiere med små eiendommer i forhold til de med større eiendommer, siden eiendommer over 75 hektar ikke automatisk ble innlemmet i noe jaktområde.¹⁰⁴ Storkammeret mente at siden de allerede hadde konstatert brudd på P1-1, var det ikke behov for noen separat vurdering av P1-1 sett i sammenheng med artikkel 14.¹⁰⁵

Saksøker påsto også at det var brudd på artikkel 9. Retten fant ikke grunn til å vurdere dette, siden det allerede var konstatert brudd på P1-1.¹⁰⁶

2.4.5 Chabauty v. France, Grand Chamber Judgement 2012

Loi Verdeille var temaet også i denne enstemmige storkammerdommen. Saksøker ønsket å bruke jaktretten alene, og mente det var brudd på P1-1 sett i sammenheng med artikkel 14 at det var forskjellige regler for store og små eiendommer. Etter Chassagnou-dommen var det vedtatt en lovendring som ga grunneiere som var jaktmotstandere av samvittighetsgrunner, rett til å kreve sin eiendom unntatt fra viltområdet, uavhengig av eiendommens størrelse.¹⁰⁷ For å ha rett til å kreve en eiendom unntatt på annet grunnlag enn samvittighetsgrunner, krevdes en sammenhengende eiendom på minimum 20 hektar. Klager var ikke jaktmotstander, og hans eiendom var bare litt over 10 hektar. Han var dermed avskåret fra å kunne kreve seg uttatt av viltområdet, og han hadde dermed ingen mulighet til å tjene på jaktutleie på eiendommen. Dette

---

¹⁰³ Avsnitt 93-94

¹⁰⁴ Avsnitt 95

¹⁰⁵ Avsnitt 105

¹⁰⁶ Avsnitt 119

¹⁰⁷ Avsnitt 10

mente han var diskriminering av hans eiendomsrett i forhold til eiere av større eiendommer, og grunneiere med personlig overbevisning mot jakt.¹⁰⁸

Staten innrømmet at grunneiere som ikke var jaktmotstandere ble forskjellsbehandlet på grunnlag av eiendomsstørrelsen, men at dette ikke var diskriminerende. Det fremmet legitime formål, og midlene var proporsjonale i forhold formålet.¹⁰⁹ At grunneiere med eiendommer under 20 hektar ikke kunne kreve disse unntatt fra viltområdet, med mindre de av samvittighetsgrunner var mot jakt, var etter statens syn nødvendig for å oppnå de legitime formål. Loi Verdeille var begrunnet med at små eiendommer førte til at jakten og viltbestanden ikke ble tilfredsstillende forvaltet, og arealgrensen var selve kjernen i systemet.¹¹⁰

Retten påpekte at resultatet i Chassagnou-saken var avhengig av at saksøkerne var jaktmotstandere av samvittighetsgrunner.¹¹¹ At retten konkluderte med brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14, var begrunnet med at bare jaktmotstandere som hadde eiendommer over 20 hektar kunne benytte sin eiendom i tråd med sin overbevisning. Jaktmotstandere med eiendommer under denne grensen måtte derimot la sin eiendom bli benyttet på en måte som stred mot deres overbevisning. Det var denne forskjellsbehandlingen, og dermed mangelen for respekt for eierens overbevisning, som ble ansett som disproportjonal i forhold til målet.¹¹²

Saksøker i denne saken var ikke jaktmotstander, og regelen fra Chassagnou-saken kunne dermed ikke begrunne brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14.¹¹³ Retten måtte derfor avgjøre om *arealgrensen* i seg selv var diskriminering mellom eiere av store og små eiendommer etter P1-1 sammenhold med artikkel 14.¹¹⁴ Forskjellsbehandling er diskriminerende dersom den mangler en objektiv og rimelig begrunnelse. Slik begrunnelse mangler der forskjellsbehandlingen ikke fremmer et legitimt formål, eller det ikke er et rimelig forhold mellom mål og middel. Skjønnsmarginens omfang vil variere etter omstendighetene, rettighetens art, og bakgrunnen for inngrepet.¹¹⁵ I denne saken måtte statens skjønnsmargin være betydelig, siden inngrepet falt under kontrollregelen i annet ledd.

Videre sa retten at forskjellsbehandling på grunnlag av eiendom ikke er uakseptabelt i seg selv, heller ikke der grunnen ikke er tungtveiende.¹¹⁶ Her var formålet å forhindre uregulert jakt og

---

¹⁰⁸ Avsnitt 25

¹⁰⁹ Avsnitt 33

¹¹⁰ Avsnitt 36

¹¹¹ Avsnitt 41

¹¹² Avsnitt 43

¹¹³ Avsnitt 47

¹¹⁴ Avsnitt 48

¹¹⁵ Avsnitt 49

¹¹⁶ Avsnitt 50

å fremme rasjonell viltforvaltning, og loven hadde blitt vedtatt for å fremme jaktinteressene til eiere av mindre arealer. Jakten ble delt mellom de ulike eierne, men hver enkelt kunne jakte på et større område.¹¹⁷ Retten så at det var gode grunner for å slå sammen de minste jaktområdene, da dette kunne fremme bærekraftige viltbestander og rasjonell jakt. Retten festet lit til statens forklaring om at jaktforeningene skulle være et middel for å få opp viltbestandene i områder med mange små eiendommer. For å nå målet, måtte viltbestanden vurderes under ett over store, sammenhengende områder. At store eiendommer var unntatt, var derfor etter rettens syn i tråd med formålet, siden det ikke var nødvendig å slå sammen disse for å få de store områdene. Forskjellsbehandlingen var dermed legitim.¹¹⁸ Retten påpekte videre at grunneiere i et viltområde mister bare den eksklusive retten til å drive jakt på egen eiendom, de mister ikke selve jaktretten. I bytte mot å miste eneretten får de medlemskap i jaktforeningen, slik at de kan jakte i hele viltområdet, samt delta i styringen av jakten i hele området.¹¹⁹

Retten konkluderte deretter med at forskjellsbehandlingen mellom eiere av små og store eiendommer var rettmessig og innenfor skjønnsmarginen, og at det ikke var disproportjonalt i forhold til formålet om bedre viltforvaltning.¹²⁰ P1-1 sett i sammenheng med artikkel 14 var derfor ikke brutt.

2.4.6 Sammenfatning

Det er etter dette klart at jaktmotstand av overbevisningsgrunner er et viktig grunnlag for å kunne kreve sin eiendom unntatt fra et viltområde. I Herrmann-dommen ble det fremhevet at de sentrale vurderingstemaene var lovens formål, og dermed inngrepets formål, om loven har generell geografisk virkning for hele staten, mulighet til å få innvilget unntak fra tvungent medlemskap, samt rett til kompensasjon og den eventuelle kompensasjonens størrelse. Grunneiers mulighet til medbestemmelse er også et sentralt vurderingstemaer i de refererte sakene.

2.4.6.1 *Er lovens, og dermed inngrepets formål, innenfor det som tillates etter P1-1 annet ledd?*

Det er utvilsomt i samfunnets interesse å oppfordre til rasjonell viltforvaltning og unngå uregulert jakt, og, jfr. Chassagnou. Dette er bekreftet i Chabauty-saken. I Nilsson-saken uttalte retten at forsvarlig viltforvaltning og de jaktberettigedes fellesinteresse var legitime formål for å nekte

---

¹¹⁷ Avsnitt 51

¹¹⁸ Avsnitt 54

¹¹⁹ Avsnitt 55

¹²⁰ Avsnitt 56

å ta ut en eiendom fra viltområdet. Dette gjaldt også for Piippo-saken. I Herrmann-saken ble formålet om å forvalte viltbestanden slik at denne er variert og levedyktig, og samtidig på en slik størrelse at den ikke skader eiendom, ansett som legitime. Reguleringer ut fra hensynet til landbruks- og skogsdrift må derfor også være legitimt i denne typen saker. I Herrmann ble også formålet om å hindre spredning av sykdommer på viltet ansett som et legitimt formål.

I Chassagnou kommenterte ikke retten direkte påstanden om at Loi Verdeille bare var til jegeres fordel. Den festet tilsynelatende lit til statens begrunnelse om at jegeres interesse ble favorisert for å fremme forsvarlige viltbestander, samt fremme respekt for eiendom og avling, gjennom organisering av jakten. I Herrmann ble det presisert at Loi Verdeille var rettet mot å fremme jegerens interesse. I tysk rett var det imidlertid ikke et hovedformål å fremme jegerens interesse, men derimot et krav at jegere bidro til å nå mål i fellesskapets interesse knyttet til rasjonell viltforvaltning. Retten mente likevel at jakt hovedsakelig utøves som fritidsaktivitet, og det at lovens formål ikke er å fremme jegerens interesse, ble derfor ikke tillagt noen vekt. I Nilsson ble det lagt vekt på de jaktberettigedes fellesinteresser, og at det ville bli vanskelig å utøve jakten på en god måte dersom Nilssons eiendom ble tatt ut.

Det kan synes som om retten anerkjenner at jakt hovedsakelig utøves som fritidsaktivitet, og at det skal mye til for å tilrettelegge for rasjonell viltforvaltning uten å tilrettelegge for jakt. Kjerneformålet synes likevel å måtte være å fremme rasjonell viltforvaltning. Å bidra til å holde viltbestandene på et nivå der spredning av sykdommer hindres, og skader på landbruks- og skogseiendommer unngås, må ses som en del av en rasjonell viltforvaltning.

2.4.6.2 Gjelder loven generelt for hele staten og for alle grunneiere?

I Chassagnou talte det for at inngrepet ikke var forholdsmessig når loven ikke gjaldt generelt for hele landet og ikke for alle grunneiere. Loi Verdeilles geografiske virkeområde omfattet bare deler av Frankrike. Videre var bare private eiendommer under 20 hektar omfattet, og private eiendommer over 20 hektar samt statlige eiendommer, var automatisk unntatt.

Den tyske loven gjaldt for hele Tyskland, men de tyske länder hadde mulighet til å regulere jakt. Siden dette ikke var gjort, ble ikke muligheten tillagt vekt. Videre gjaldt loven, i motsetning til både den franske og luxembourgske loven, for både offentlig og privat eiendom. Dette hadde noe vekt i retning av at det ikke var uforholdsmessig. Det var også i tysk rett en viss forskjellsbehandling mellom store og små eiendommer når det gjaldt plikten for en eiendom til å inngå i et jaktområde. Generelt ble det imidlertid henvist til Schneider-saken, der det ikke hadde noen avgjørende betydning at den luxembourgske loven gjaldt for hele Luxembourg. Det er altså ikke et avgjørende moment at loven gjelder generelt.

Den svenske lovgivningen, slik den er gjengitt i Nilsson og Piippo, gjaldt generelt for hele landet, og den gjaldt for både private og offentlige eiendommer. Det skulle dermed mer til før et inngrep var uforholdsmessig etter denne loven. Enda viktigere var det kanskje at den svenske loven oppstilte et funksjonalitetskriterium i stedet for et rent arealkrav. Eiendommer som ikke tilførte området noe, var unntatt. Det samme var eiendommer som alene var egnet til å fremme en forsvarlig viltforvaltning. Det ble altså sett på om eiendommen var egnet til å bidra til å oppnå formålet om rasjonell viltforvaltning.

Det er altså et moment at loven gjelder generelt for hele landet eller ikke, men dette er ikke avgjørende. Det er også et moment at loven likestiller alle eiendommer, uavhengig av hvem som eier den. Gjennomgangen tyder også på at EMD mener at et funksjonalitetskriterium er bedre enn et rent arealkrav.

2.4.6.3 Hvilke muligheter har grunneier for å få sin eiendom unntatt fra et jaktområde?

I Chassagnou ble det første gang fastslått at å pålegge grunneiere å overføre sine jaktrettigheter til en jaktforening, slik at andre kan benytte dem på en måte som strider fullstendig mot grunneiers overbevisning, er brudd på P1-1 selv om formålet er legitimt. Dette er senere bekreftet i Schneider og Herrmann, og må anses som sikker rett. Grunneiere med slike overbevisninger må derfor ha en reell mulighet til å nekte andre å jakte på sin eiendom.

I Chassagnou hadde grunneierne ingen realistisk mulighet for å få sine eiendommer unntatt fra jaktområdet. Retten mente det ikke var tilstrekkelig at de hadde mulighet til å sette opp gjerde rundt sin eiendom, da dette ville bli svært dyrt og svekke eiendommenes verdi som landbruks-eiendom. Det var heller ikke tilstrekkelig at de hadde mulighet til å kjøpe tilgrensende arealer for å få sammenhengende eiendommer over det fastsatte minstearealet.

Etter tysk rett var det, på samme måte som etter fransk og luxembourgsk rett, mulig å få unntatt et område dersom det ble satt opp fysiske stengsler. Heller ikke i Herrmann-saken ble dette ansett som noe godt alternativ.

Når Chabauty-saken kom opp, hadde Frankrike vedtatt en lovendring som ga grunneiere som av samvittighetsgrunner var motstandere av jakt, mulighet til å kreve sin eiendom unntatt fra jaktområdet. Den bestemmelsen var imidlertid ikke anvendelig i denne saken. Det fremgår imidlertid av dommen, at når det gjaldt muligheten for å få sin eiendom unntatt fra et viltområde, så var ikke forskjellsbehandling på grunnlag av eiendommens størrelse i seg selv uakseptabelt. Det kan derfor tyde på at hensynet til forsvarlig viltforvaltning veier tyngre enn ethvert

ønske om å få sin eiendom uttatt fra viltområdet, så lenge dette ønsket ikke er begrunnet med jaktmotstand av samvittighetsgrunner.

Dette inntrykket forsterkes også av begrunnelsen i Nilsson-saken. Der var den viktigste forskjellen i forhold til fransk rett i Chassagnou, at etter svensk lov kunne en grunneier som var mot jakt på grunn av etisk overbevisning, kreve at jakt *ikke* foregikk på hans eiendom. Ellers var det bare mulig å kreve sin eiendom unntatt i to tilfeller. For det første der eiendommen hadde endret karakter og derfor ikke lenger hadde betydning for området, og der eiendommen alene var egnet som eget viltområde, samtidig som det resterende området er egnet til å fremme rasjonell og forsvarlig viltforvaltning. At jaktutøvelsen ble upraktisk for grunneier var ikke tilstrekkelig til å kreve eiendommen uttatt. Av Piippo-saken fremgår det at det heller ikke var tilstrekkelig at det av praktiske årsaker var umulig for Piippo å delta i jakten. I begge sakene veide hensynet til forsvarlig viltforvaltning tyngre.

Det kan tyde på at det hovedsakelig er der grunneier er jaktmotstander av samvittighetsgrunner, at det må gjøres unntak fra hensynet til forsvarlig viltforvaltning. Der dette ikke er begrunnelsen for at grunneier ønsker sin eiendom unntatt, skal det svært mye til før domstolen mener at inngrepet er uforholdsmessig. Dette understrekes av at både Piippo og Nilsson ble avvist som åpenbart ugrunnet.

2.4.6.4 Retten til kompensasjon og kompensasjonens størrelse

I Chassagnou ble det vurdert om grunneiers rett til å jakte innen hele det sammenslåtte området var tilstrekkelig kompensasjon mot å miste eksklusiv jaktrett på egen eiendom. Det ble konkludert med at det ikke ble gitt noen kompensasjon for grunneiere som av samvittighetsgrunner var motstander av jakt, siden disse ikke kunne benytte kompensasjonen uten å gå på akkord med egne overbevisninger. Denne formen for kompensasjon har bare verdi for grunneiere som aksepterer jakt.

I tysk rett ble kompensasjon gitt på forespørsel, med en andel av overskuddet utmålt etter eiendommens størrelse i forhold til hele jaktområdet. Retten fremhevet at det var unaturlig å kreve kompensasjon for noe man av samvittighetsgrunner var motstander av, og at dette i seg selv ville stride mot overbevisningen. Under henvisning til Schneider, der dette også var diskutert, ble det i Herrmann poengtert at noe som strider mot grunneiers personlige overbevisning ikke kan oppveies av årlig økonomisk kompensasjon for den begrensning som legges på eiendommen.

Det må derfor anses som sikker rett at mulighet til kompensasjon ikke er tilstrekkelig der grunneier av samvittighetsgrunner er motstander av jakt, siden det å motta kompensasjon for noe man

er motstander av ville stride mot overbevisningen. Den kompensasjonen må i tilfelle være høyere enn bare tilsvarende eiers andel, men det skal trolig også da mye til at det aksepteres, siden retten mente at årlig kompensasjon ikke kan veie opp for noe som strider mot grunneiers overbevisninger. For grunneiere som aksepterer jakt, er det antakelig tilstrekkelig kompensasjon for tap av sin eksklusive jaktrett, at de gis rett til å jakte innen hele det sammenslåtte området.

2.4.6.5 Grunneiers mulighet til medbestemmelse i jaktforeningen

I Chassagnou ble det sett på som et problem at alle eiendommer under et visst areal automatisk ble innlemmet i et jaktområde. I Nilsson ble det sett på som betryggende at det krevdes et kvalifisert flertall blant grunneierne for å slå sammen eiendommer til ett jaktområde. At grunneierne har innvirkning på prosessen er altså av betydning.

Videre ble det i både Nilsson og Piippo fremhevet som viktig for å oppveie de praktiske problemene de hadde, at grunneier, gjennom sitt medlemskap i jaktforeningen, hadde mulighet til å påvirke de avgjørelser som ble tatt, og dermed de regler som skulle gjelde for foreningen.

Mulighet for å påvirke på både selve opprettelsen av et jaktområde, og innad i jaktforeningen etter at den er opprettet, er derfor av betydning i forholdsmessighetsvurderingen.

2.4.6.6 Hva skal til for at forskjellsbehandling er diskriminerende der flere eiendommer slås sammen til felles jaktområde?

I Chassagnou måtte man ha eiendommer over minimumsarealet for å ha mulighet til å kunne bruke eiendommen i tråd med sin personlige overbevisning. Dette var forskjellsbehandling, og forholdet ble ansett som diskriminering av grunneiere som var jaktmotstandere av samvittighetsgrunner, siden bare jaktmotstandere med eiendommer over 20 hektar hadde mulighet til å bruke sine eiendommer i tråd med sin overbevisning. Jaktmotstandere med mindre eiendommer hadde ikke denne muligheten. Det var denne mangelen på respekt for eiers overbevisning som var begrunnelsen for at forskjellsbehandlingen var brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14.

I Chabauty mente klager at arealgrensene i seg selv var diskriminering av grunneiere med små eiendommer i forhold til grunneiere med store eiendommer. Under henvisning til begrunnelsen i Chassagnou fastslo retten at arealgrensene i seg selv ikke var diskriminerende. Det krevdes heller ingen tungtveiende grunn. Ved sammenslåingen mistet ikke grunneier rettigheten til å jakte, han mister bare eksklusiv rett til å jakte på egen eiendom. I bytte mot eksklusivitet får grunneier medlemskap i jaktforening slik at jakten kan utøves i hele området. I tilfeller der

grunneier aksepterer jakt mister han ingen rettigheter, slik som grunneiere som er jaktmotstandere gjør når de mister mulighet til å hindre jakt på deres eiendom.

Skjønnsmarginens omfang varierer etter omstendighetene i den enkelte sak, rettighetens art og bakgrunnen for inngrepet. I saker som går under kontrollregelen i annet ledd, er skjønnsmarginen betydelig. Grunneiers etiske overbevisning er imidlertid det sentrale også ved vurderingen av om det er brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14. Skjønnsmarginen er altså ikke så vid at statene kan krenke slike overbevisninger for å fremme rasjonell viltforvaltning.

3 Er reglene i viltloven i tråd med de regler som kan utledes av EMDs praksis?

3.1 Innledning og avgrensning

Også i norsk rett er hovedregelen at grunneier har enerett til jakt på sin eiendom, jfr. viltloven § 27. Vi har også regler som hjemler at grunneier må tåle at andre jakter på hans eiendom. Etter viltloven §§ 37 og 38 kan flere eiendommer slås sammen til felles viltområde eller felles storviltområde. Etter § 36 kan det, der det er mulig at det vil oppstå uheldige bestandsforhold, pålegges salg av jaktkort. Der vilkårene er til stede, kan også bruksordning av jaktrettigheter etter jordskifteloven anvendes. Jordskiftelovens regler skal ikke omtales her, men i slutten av kapitlet redegjør jeg kort for noen tilfeller der reglene etter viltloven skal brukes, og noen tilfeller der reglene etter jordskifteloven skal brukes.

Fremstillingen vil bli knyttet opp mot de vurderingstemaer som fremgår av den refererte EMD-praksisen. Det er viktig å huske at EMD ikke anser seg bundet av sine tidligere avgjørelser. Domstolen mener imidlertid selv at den bør følge disse ut fra hensyn til forutberegnelighet og likhet for loven, med mindre oppfatningen i medlemslandene er endret.¹²¹ Gjennom Chasagnou, Schneider og Herrmann har det utviklet seg en fast praksis for at grunneiere som av samvittighetsgrunner er jaktmotstandere, kan kreve seg unntatt fra jaktområdet. I Herrmann så ikke retten at det var noen grunn til å endre praksis, og det er grunn til å tro at dette nå er sikker rett.¹²² Fremstillingen er basert på dette.

Det må presiseres at det ikke er snakk om å slå sammen eiendommene til sameier. Det er kun utøvelsen av jaktrettighetene som slås sammen. Dette innebærer en rådighetsinnskrenkning over jaktrettigheten, og eier fratras eneretten til å jakte på sin eiendom. Han fratras imidlertid ikke eierskapet til jaktretten.

Fremstillingen konsentreres om sammenslåing av bruksnumres jaktrettigheter. Der en sameie-eiendom innlemmes i et viltområde eller alene eignes som viltområde, kan det oppstå særlige spørsmål for den enkelte sameier. Dette behandles kort nedenfor. I viltloven § 29 finnes en særregel for retten til jakt i sameiestrekninger. Denne ligger til alle som har «eiendomsrett eller bruksrett til skog, havnegang, slått eller grunn, (...) med mindre annet følger av avtale eller annet rettsgrunnlag.» Særspørsmål knyttet til § 29 ligger utenfor oppgavens tema, og omtales ikke nærmere.

---

¹²¹ Herrmann avsnitt 78

¹²² Avsnitt 79

3.2 Er viltlovens formål i tråd med de formål som er akseptert av EMD?

Ved vurderingen av om et eiendomsinngrep skal aksepteres, er inngrepets formål et viktig moment. Grunnloven § 112 gir enhver «rett til (...) en natur der produksjonsevne og mangfold bevares. Naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterslekten.» Staten plikter å iverksette tiltak slik at dette gjennomføres, jfr. tredje ledd. Viltloven må tolkes i lys av denne bestemmelsen. Dens formål angis i § 1 som at «[v]iltet og viltets leveområder skal forvaltes i samsvar med naturmangfoldloven og slik at naturens produktivitet og artsrikdom bevares», jfr. første ledd. Annet ledd fastsetter at innenfor rammen av første ledd, kan viltproduksjonen høstes til gode for landbruksnæring og friluftsliv. I forarbeidene er vern presisert som «den viltforvaltning som gir den største varige fordel for menneskelige behov», og den naturlige produksjonsevnen må bevares med tanke på kommende generasjoner. Bevaring av naturens biologiske produksjon og viltets artsrikdom er det sentrale, og det å ta vare på dyrelivet har forrang fremfor oppgaven om fordeling.¹²³ Landbruksinteresser og friluftinteresser gis ingen innbyrdes prioritet. Det er altså samspillet som er det viktige, og ingen av interessene skal gis adgang til å fortrenge den andre. I tilfelle konflikt mellom interessene, skal løsningen ifølge forarbeidene skje ut fra hensynet til levedyktige viltstammer og variasjon i dyrelivet.¹²⁴ Hensynet til rasjonell viltforvaltning er altså hovedformålet. Dette vises også tydelig ved utgangspunktet om at alle arter er fredet, og det er de jaktbare artene som må angis, jfr. § 9 første ledd. Dette hindrer jakt på truede arter. Overbeskatning på artene hindres gjennom muligheten for at direktoratet kan fastsette fellingskvoter, jfr. § 9 annet ledd, fjerde punktum. Artsmangfoldet fremmes også gjennom vektlegging av ro i hekke- og yngletiden, slik at dyrene gis ro til å fø opp avkommet sitt, jfr. § 9 annet ledd.

Etter henvisningen til naturmangfoldloven er formålet videre at «naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden (...)», jfr. § 1. Bestemmelsene sett i sammenheng viser at det er naturens produktivitet, artsrikdom og mangfold som skal bevares, gjennom bærekraftig bruk og vern, for nåtiden og fremtiden. Naturmangfoldlovens formål samsvarer med internasjonale miljøkonvensjoner som Norge er bundet av, og bidrar til gjennomføringen av internasjonale overenskomster.¹²⁵ Formålet slik det angis i viltloven § 1 jfr. naturmangfoldloven § 1, må anses å være i tråd med grunnlovsbestemmelsen.

---

¹²³ Ot.prp nr. 9 (1980-81) s. 45

¹²⁴ Op.cit

¹²⁵ Aulie note 2, 07.07.2014. Blant annet Biomangfoldkonvensjonen, Bernkonvensjonen og Ramsarkonvensjonen er nevnt av Aulie.

EMD kom i alle de refererte sakene til at rasjonell viltforvaltning utvilsomt er et legitimt formål i samfunnets interesse. Å fremme varierte og bærekraftige viltbestander, hindre spredning av sykdommer, motvirke skader forårsaket av vilt, og å unngå uregulert jakt, ble presisert som en del av rasjonell viltforvaltning. Statene kan med hjemmel i kontrollregelen regulere bruken av eiendom for å oppnå dette. Det er ikke noe som tilsier at dette burde være annerledes for Norges vedkommende enn for Frankrike, Luxembourg, Tyskland eller Sverige. Bærekraftig bruk og vern for å fremme naturens produktivitet, artsrikdom og mangfold må være i kjernen av de formål som godtas av EMD. Regulering av bruken av eiendom i tråd med disse, må som utgangspunkt forutsettes å bli godtatt. Spørsmålet vil derfor være om gjennomføringen av inngrepene likevel kan føre til resultater som oppfattes som disproportjonale.

Presiseringen i annet ledd om at viltproduksjonen, innen den ramme som settes i første ledd, kan høstes til gode for landbruksnæring og friluftsliv, har som formål å påpeke at jakt kan drives som landbruksnæring og fritidsinteresse, og at ingen av disse skal gis høyere prioritet enn den andre.¹²⁶ I Herrmann-saken påpekte retten at å fremme balanse mellom jakt, landbruk og skogsdrift, var legitime formål. Å fremme jakt som fritidsinteresse ble imidlertid ansett som mindre heldig i Chassagnou-saken. Der ble imidlertid fritidsinteressen prioritert på bekostning av grunneiernes personlige overbevisninger. Det var denne prioriteringen som var problemet. I tysk rett, slik den gjengis i Herrmann-saken, var ikke fritidsinteresser en del av lovens formål, men det fremheves at jakt likevel hovedsakelig utøves som fritidsaktivitet i Tyskland. Lovgivningen fremmet dermed indirekte jakt som fritidsaktivitet. Det må antas at jakt hovedsakelig er fritidsaktivitet også i Norge. Jaktfremmende regler vil derfor antakelig også fremme jakt som fritidsinteresse, selv om dette ikke er viltlovens hovedformål. På samme måte som i Herrmann-saken er ikke dette et hovedhensyn, men bare en naturlig konsekvens av formålet. At de norske reglene fremmer jakt kan derfor ikke være avgjørende. Om jegeres interesse favoriseres fremfor grunneiers interesse, kan det imidlertid være et moment ved vurderingen av om et inngrep er proporsjonalt, slik det var i Chassagnou-saken.

3.3 Oppfyller viltloven kravet om at loven må gjelde generelt for hele staten og for alle grunneiere?

I Chassagnou-saken, med presiseringer i Herrmann-saken, ble lovens geografiske virkeområde fremhevet som et moment ved vurderingen av forholdsmessigheten. Viltloven gjelder hele Norge, inkludert den økonomiske sonen, jfr. § 2. Det er dermed ingenting som tilsier at det geografiske virkeområdet alene skal hindre at reglene er i tråd med P1-1.

---

¹²⁶ Rom 1987 s. 16

Etter den refererte praksisen er det også av betydning om reglene gjelder generelt for både privat og offentlig eiendom. Etter ordlyden i § 37 er det ikke noe som tilsier at statsgrunn, bygdeallmenninger og annen offentlig grunn ikke kan være med i felles viltområde eller felles storviltområde. Etter fjellova § 27 kan fjellstyret vedta at statsallmenning eller deler av denne skal være med i et felles viltområde.¹²⁷ På samme måte er det etter bygdeallmenningslova § 7-3 opp til allmenningsstyret å beslutte om bygdeallmenning eller del av denne skal inngå i felles viltområde etter viltloven.¹²⁸ I prinsippet kan derfor også denne typen eiendommer omfattes av lovens regler.

Bestemmelsen i § 36 gjelder allmenhetens jaktadgang på privateid eiendom. Reglene for allmenhetens jaktadgang er videre for jakt på offentlig eiendom enn for jakt på privat eiendom, jfr. viltloven § 31, fjellova kapittel XI og bygdeallmenningslova kapittel 7. Det er derfor ingen forskjellsbehandling mellom offentlig og privat grunn som slår ut til privat grunneiers ulempe.

Både offentlig og privat eiendom er derfor omfattet av bestemmelsene, og ingenting tilsier at det er forskjellsbehandling mellom private og offentlige som kunne stride mot P1-1.

3.4 Kan sammenslåing til felles viltområde etter § 37 være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?

Bærekraftig bruk og vern av naturens produktivitet og artsriktighet kan blant annet fremmes gjennom sammenslåing til felles viltområde, jfr. § 37. Dette skal gjøres «[f]or å fremme en forsvarlig og rasjonell viltforvaltning», jfr. første ledd. Som hovedregel har grunneier enerett til jakt på sin eiendom, jfr. viltloven § 27. Alle eiendommer er imidlertid ikke utformet slik at hensiktsmessig jaktutnyttelse er mulig. Som nevnt er gjennomsnittlig utmarksareal for privateide landbrukseiendommer i Norge rundt 500 dekar.¹²⁹ I områder med mange små eiendommer, eller i veldig teigdelte områder, kan effektiv jaktutnyttelse være vanskelig, siden jakten ikke kan skje over eiendomsgrensene uten særskilt avtale, jfr. § 27 og § 45 forutsetningsvis. Flere eiendommer kan derfor slås sammen til felles viltområde der jakten ligger hos alle grunneierne i fellesskap, jfr. § 37.

---

¹²⁷ Lov 6.6.1975 nr. 31 om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane

¹²⁸ Lov 19.06.1992 nr. 59 om bygdeallmenninger

¹²⁹ Kristensen og Sigstadstø 1995 s. 10.

3.4.1 Grunneiers mulighet til å få sin eiendom unntatt fra et viltområde

Sammenslåing kan for det første gjøres ved frivillig avtale mellom grunneierne. Videre kan sammenslåing skje ved frivillig avtale etter initiativ og tilrettelegging fra kommunens viltnemd, jfr. § 37 første og annet ledd sammenholdt med § 4 nr. 5. Dersom frivillig avtale etter annet ledd ikke oppnås, kan sammenslåing skje ved flertallsvedtak blant grunneierne i området, jfr. 3. ledd. Hovedregel er frivillig sammenslåing etter tilrettelegging fra viltnemda.¹³⁰ Etter ordlyden *skal* viltorganene arbeide for organisering av utmarksareal til felles viltområde.¹³¹ Uttalelsene fra fylkesmannen referert under punkt 1.3 understreker også lovens utgangspunkt om frivillig sammenslåing, og viser at tvangshjemlene er unntak.

Der det oppnås frivillig avtale, er det ikke skjedd noe inngrep i eiendomsretten. Sammenslåing ved flertallsvedtak kan derimot sees som inngrep mot mindretallet som tvinges inn i dette området. Etter den refererte praksisen er det imidlertid ingen tvil om at slik sammenslåing som utgangspunkt er en rettmessig regulering etter P1-1 annet ledd, og statene er gitt en vid skjønnsmargin ved vurderingen.¹³² Spørsmålet er om reguleringen for den enkelte grunneier kan være uforholdsmessig, særlig med tanke på muligheten for å få sin eiendom unntatt grunnet personlige overbevisninger mot jakt.

Adgang til sammenslåing ved flertallsvedtak ble innført i jaktloven 1951 for å hindre at eieren av en eller noen få eiendommer innen strekningen kunne nekte sammenslåing, og slik hindre en rasjonell utnyttelse av området.¹³³ Adgangen til flertallsvedtak fremmer derfor formålet om en forsvarlig og rasjonell viltforvaltning.

Det må etter kommunens, altså viltnemdas, skjønn være forhold som tilsier at jakten bør slås sammen i felles viltområde. Viltnemda må «finne» at sammenslåing bør skje. Det kreves ikke at sammenslåing skal gi overveiende bedre forhold. Dette forvaltningsskjønnet er ikke helt fritt, og det må ligge innenfor formålet om å fremme en rasjonell og forsvarlig viltforvaltning, jfr. 1. ledd. Det må ikke være for inngripende, og det må være en viss nødvendighet for sammenslåing.¹³⁴

Flertallsvedtak etter tredje ledd kan dessuten bare gjennomføres etter at frivillig løsning etter annet ledd er forsøkt. Har bare grunneierne selv forsøkt å komme til enighet, uten initiativ fra kommunen, er det ikke forsøkt oppnådd noen enighet etter annet ledd, og det er ikke adgang til

---

¹³⁰ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63

¹³¹ Ordlyden i jaktloven 1951 § 21 sa at «viltnemda *kan...*». Endringen ble gjort fordi man ikke oppnådde de resultater man ønsket.

¹³² Chabauty avsnitt 49

¹³³ Jaktlovkomitéen 1937 i Rom 1987 s. 195

¹³⁴ Rom 1987 s. 197

flertallsvedtak etter tredje ledd. En grunneier kan forøvrig be kommunen om å innkalle til fellesmøte, selv om dette ikke sies uttrykkelig.¹³⁵

Disse kravene legger til rette for et bedre vurdert resultat, enn franske Loi Verdeille og den tyske jaktloven gjorde. Etter begge disse regelsettene var eiendommer under et visst areal automatisk innlemmet i et felles viltområde. Der var det ingen forutgående vurdering av om dette var nødvendig, eller av hvilke eiendommer som skulle omfattes. En fare med frivillig ordning kan imidlertid være at eiendommer blir vurdert ulikt, avhengig av hvem som vurderer. En slik ordning kan også gi mindre mulighet til forutberegnelighet for jaktmotstandere. Der arealgrensene legges til grunn, har jaktmotstandere mulighet til å kjøpe eiendommer som overstiger denne grensen, og dermed få mulighet til å nekte jakt på sin eiendom. Denne muligheten ble imidlertid vurdert i Chassagnou, og retten mente at dette ikke var et godt alternativ.

Flertallsvedtak om tvangssammenslåing etter tredje ledd kan fastsettes for inntil 10 år, jfr. forskriften § 10 annet ledd og forutsetningsvis viltloven § 28 annet ledd, første punktum.¹³⁶ Tvangsvedtakene er dermed tidsavgrensede, og nytt gyldig vedtak må fattes ved utgangen av 10-årsfristen for at fellesområdet skal fortsette. Hovedregelen er også da frivillig vedtak. Dersom det ved ny behandling ikke oppnås enighet, må det komme et nytt initiativ fra kommunen etter § 37 annet ledd, med etterfølgende flertallsvedtak, eventuelt kan det kreves bruksordning etter jordskifteloven. Dersom kommunen ikke finner at viltområdet bør videreføres, kan heller ikke flertallsvedtak gjennomføres. Saksbehandlingen ved forlengelse er dermed like betryggende som ved førstegangsvedtak. Det er antakelig et relevant moment i EMDs proporsjonalitetsvurdering.

I Nilsson-saken ble det påpekt at den svenske loven la til grunn et funksjonalitetsprinsipp, og ikke et bestemt arealkrav. Denne løsningen fremmet formålet om forsvarlig viltforvaltning bedre enn rene arealgrensene. Også etter § 37 legges et funksjonalitetsprinsipp til grunn. Kommunen kan ikke foreslå sammenslåing for eiendommer som er store nok til å fremme forsvarlig og rasjonell viltforvaltning, med mindre jaktutøvelsen på omkringliggende områder blir hindret.¹³⁷ Slike eiendommer kan derfor heller ikke slås sammen ved flertallsvedtak. Der et område er stort nok og tilfredsstillende arrondert til å alene fremme forsvarlig viltforvaltning, må det samme gjelde for frivillig organiserte områder, og der et sameie er organisert etter § 29.¹³⁸ På samme måte som etter den svenske loven kan altså ikke eiendommer som selv er egnet til å fremme en forsvarlig viltforvaltning slås sammen med andre, med mindre grunneier selv ønsker

---

¹³⁵ Rom 1987 s. 199.

¹³⁶ FOR-1984-10-24-1878

¹³⁷ Rom 1987 s. 197

¹³⁸ Ibid s. 202.

dette. For sammenslåing av slike eiendommer må i så fall reglene om bruksordning etter jordskifteloven benyttes.

Funksjonalitetskriteriet illustreres videre ved at størrelseskravet for at et område skal betraktes som eget jaktområde, varierer fra landsdel til landsdel. Dette beror på forhold som topografi, jaktformer, tilgjengelighet og lignende. I en redegjørelse fra landbruksdepartementet i 1962 regnes 100 000 mål som et passende areal, spesielt på Østlandet. Likevel kan for eksempel en øy utgjøre et felles viltområde, selv om denne ikke er større enn 30 000 mål.¹³⁹ Dette er et naturlig avgrenset område der det er naturlig at viltbestanden forvaltes under ett. Eiendommene må være for små til at det kan drives rasjonell jakt på dem slik de er, og de må ligge inntil hverandre for at sammenslåing skal være aktuelt.¹⁴⁰ Videre er det ingenting som hindrer at bare deler av en eiendom innlemmes i fellesområdet.¹⁴¹ Innmark og annet areal som lett kan utsettes for skade, slik som plantefelt og kulturbeiter, kan unntas for å unngå skade, jfr. forutsetningsvis friluftsloven § 1 a. Slike områder er ikke egnet til jakt. Dette illustrer også funksjonalitetskravet som legges til grunn.

At området funksjon og formålet om å fremme forsvarlig viltforvaltning er i sentrum, taler for at det skal mere til før et inngrep er disproporsjonalt enn der det bare legges et rent arealkrav til grunn. Ved å ta hensyn til funksjonen sikres det at området faktisk vurderes før et eventuelt tvangsinngrep gjennomføres. I lys av den refererte praksisen, og særlig at skjønnsmarginen i disse sakene er svært vid, skal det da mye til før sammenslåing kan anses som brudd på P1-1. I Nilsson var det en åpenbart grunnløs klage når det ble upraktisk for grunneier å drive jakten, og i Piippo var det åpenbart grunnløst selv om det var praktisk umulig for ham å delta i jakten. Der var påvirkningsmuligheten de hadde svært avgjørende. Reglene er omtrent de samme i norsk rett, se lengre ned.

Selv om det skal mer til for at inngrepet skal være disproporsjonalt når det er en funksjonalitetsvurdering som legges til grunn og ikke et rent arealkrav, er det likevel i ett tilfelle klart at grunneier må ha mulighet til å unnta sin eiendom fra jaktområdet. I Chassagnou, Schneider og Herrmann ble det konstatert at det var en disproporsjonal byrde for klagerne å måtte tåle en aktivitet på sin eiendom som totalt stred mot deres personlige overbevisning, og det var brudd fordi saksøkerne ikke hadde noen mulighet for å få sine eiendommer unntatt fra viltområdet. I Herrmann ble det påpekt at dette hadde blitt fast praksis, og det ble konstatert brudd selv om grunneier hadde rett til andel av overskuddet i jaktområdet som kompensasjon. Det skal nok derfor mye til før domstolen aksepterer at eiendommer ikke kan unntas når grunneier har slike

---

¹³⁹ Rom 1987 s. 196-197.

¹⁴⁰ Ibid s. 200

¹⁴¹ Ibid s. 198.

overbevisninger. I Nilsson-saken ble det fremhevet som viktig at loven ga mulighet for at jaktmotstandere kunne nekte jakt på sin eiendom. I Chassagnou ble det konstatert brudd på P1-1 sammenholdt med artikkel 14 fordi grunneiere med eiendommer under arealgrensen ikke hadde samme mulighet til å bruke eiendommen i tråd med sin overbevisning, som det grunneiere med større eiendommer hadde. Det er nok derfor i tilfeller der grunneier er jaktmotstander av samvittighetsgrunner, at han må ha mulighet til å unnta sin eiendom fra et viltområde. Dette synes å være kjernen i sakskomplekset.

Lovteksten gir ingen direkte mulighet for unnta eiendommer på grunn av eiers personlige overbevisninger. Menneskerettsloven § 3 jfr. § 2 gir imidlertid EMK forrang fremfor annen norsk rett ved motstrid. For å være i tråd med praksisen etter P1-1 må det antakelig tolkes inn en mulighet for at jaktmotstandere må ha rett til å nekte at jakt foregår på deres eiendom. I Nilsson-saken ble det lagt vekt på at grunneiere med slik overbevisning hadde denne muligheten. Eiendommene skulle ikke unntas helt, men jakten skulle ikke foregå på disse eiendommene. Feltingskvoter og antall jaktkort regnes da etter hele jaktområdet, slik at hensynet til rasjonell viltforvaltning ivaretas, samtidig som at den fysiske jakten ikke skal foregå på bestemte deler av området. Det må være mulig å anvende et slikt forbehold også i Norge. At slike vedtekter er mulig, vises for eksempel av JBER-2012-46.¹⁴² Dette var en bruksordningssak etter jordskifteloven, men det må antas at slike regler også kan fastsettes som reglene for viltområdet etter § 37 fjerde ledd. En bruksordning etter jordskifteloven må baseres på viltlovens formål, og slike regler må derfor også kunne fastsettes direkte etter viltloven. At det blir vanskeligere å bruke det resterende området er ikke god nok grunn til å nekte. Dette fremgår av Chassagnou og Herrmann, der hele eiendommen kunne uttas helt.

Der en eiendom i viltområdet ligger i sameie, kan det være et brudd på P1-1 dersom en av sameierne er jaktmotstander. I et sameie kan det imidlertid tenkes at det ikke er like stor grunn til at en sameiers overbevisning skal tillegges like stor vekt som ellers. I et sameie må en sameier være innstilt på å ikke ha full råderett over eiendommen. Dette må imidlertid avgjøres konkret i den enkelte sak. Momenter kan være eiendommens størrelse, jaktmotstanders eierandel og antallet sameiere.

3.4.2 Rett til kompensasjon

Opprettelse av et fellesområde gir alle grunneiere rett til å jakte innen hele området. Der grunneier aksepterer jakt, vil denne muligheten være tilstrekkelig kompensasjon, jfr. Chassagnou forutsetningsvis. Kompensasjon utover muligheten til å benytte hele jaktområdet kan også fastsettes. Etter viltloven må fordeling av utbytte og omkostninger fastsettes i reglene for jaktområdet,

---

¹⁴² Vedlegg 1

jfr. § 37 fjerde ledd. Disse reglene fastsettes ved flertallsvedtak regnet etter overvekt «i jaktlig henseende», se om dette under neste punkt. Utbytte og omkostninger fordeles normalt enten etter andel av det totale jaktbare arealet, jfr. for eksempel JBER-2012-46, eller likt etter antall eiendommer, slik det var i tilfellet som var oppe i JKRI-2013-20.¹⁴³ Det riktige synes å være at det fordeles etter det jaktbare arealet, siden dette er «kapitalen» som den enkelte setter inn i området. I tilfellene der utbyttet deles per eiendom, ikke etter areal, taper de større grunneierne på ordningen. Men siden det er flertallet målt etter areal i jaktlig henseende som avgjør, må det antas at det likevel skal mye til før fordeling etter andre mål vil være brudd på P1-1. Det kan imidlertid tenkes tilfeller der en eller noen få grunneiere har store eiendommer, mens grunneiere med små eiendommer likevel utgjør overvekt i jaktlig henseende. Da kan de med små eiendommer fastsette en fordeling som er mer fordelaktig for dem, og som fører til at de med større eiendommer ikke får en andel tilsvarende det areal de går inn med. Imidlertid er kravet om kommunens etterfølgende godkjennelse, og muligheten til å krevne bruksordning etter jordskifteloven, sikkerhetsventiler mot at slike fordelinger blir endelige.

Dersom ikke jaktmotstandere gis rett til å nekte at jakt foregår på deres eiendom, vil det antakelig være brudd på P 1-1 selv om det gis kompensasjon for bruken. I Herrmann ble det sagt at det vil stride mot overbevisningen å motta kompensasjon for noe man av samvittighetsgrunner er motstander av, og at økonomisk kompensasjon ikke kan veie opp for noe som strider mot grunneiers samvittighet. I den saken ble kompensasjonen gitt som en andel av overskuddet, regnet etter eiendommens størrelse. Det kan da antakelig heller ikke etter norsk rett være tilstrekkelig å gi økonomisk kompensasjon for å kompensere for bruk som strider mot grunneiers personlige overbevisning. Der grunneiere har slike overbevisninger, er eneste mulighet antakelig at han må kunne nekte at jakt utøves på hans eiendom.

3.4.3 Grunneiers mulighet til medbestemmelse i jaktforeningen

I Nilsson- og Piippo-sakene ble det fremhevet at saksøkerne hadde medbestemmelsesrett og dermed påvirkningsmulighet i jaktforeningen. Da skal det mer til før et inngrep er disproporsjonalt. At ikke medbestemmelsesretten førte til at de fikk viljen sin, var ikke avgjørende. Etter Loi Verdeille ble all bestemmelsesrett overført til foreningens tillitsvalgte. Når grunneier mister innflytelse skal det mindre til før inngrepet er disproporsjonalt.

Etter viltloven har grunneier medbestemmelsesrett ved vedtak om sammenslåing, enten ved frivillig vedtak eller ved flertallsvedtak etter tredje ledd. I svensk rett var det krav om 4/5 flertall for at sammenslåing kunne skje. Etter norsk rett er det tilstrekkelig med flertall regnet etter

---

¹⁴³ I JKRI-2013-20 ble ikke dette ansett som urimelig nok til at det var grunn til å fremme saken, særlig siden flertallet av grunneierne regnet etter areal i jaktlig henseende motsatte seg en ny ordning.

«overvekt i jaktlig henseende». Det er kommunens skjønn, eventuelt fylkeskommunen jfr. 6. ledd, som avgjør hva som er overvekt etter 3. ledd. Det er ikke et helt fritt skjønn, og visse kriterier må vurderes. Arealets størrelse er viktigst, men også tilgjengelighet og jaktbarhet i terrenget, viltforekomst mv. må telle ved vurderingen. Det er dermed ikke nødvendigvis de som har størst areal på kartet som utgjør flertallet etter § 37 tredje ledd.¹⁴⁴ Det avgjørende er det arealet som det faktisk går an å utøve jakt på, og som brukes av de jaktbare artene. Et vann er et areal, men det regnes ikke med som areal i jaktlig henseende for annet enn vannfugler. Det kreves ikke mer enn «overvekt», altså alminnelig flertall, mens det etter den svenske loven var krav om kvalifisert flertall. Det må likevel antas at dette godtas etter P1-1, siden arealgrense uten noen mulighet for selvbestemmelse ble godtatt som grunnlag for sammenslåing i Chabauty.

Etter § 37 fjerde ledd kan de jaktberettigede fastsette regler for fellesområdet. Også bestemmelser om styrets sammensetning og funksjonstid fastsettes her, jfr. forskriften § 6.¹⁴⁵ Dette skal i så fall gjøres ved flertallsvedtak regnet på samme måte som etter tredje ledd. På samme måte som etter svensk rett har altså grunneierne påvirkningsmulighet på det som skjer i viltområdet, og hvordan fordelingen skal skje. I tillegg har grunneiere som ikke er fornøyde med vedtektene, mulighet til å kreve bruksordning for jordskifteretten. På grunn av denne muligheten til medbestemmelse skal det antakelig mer til før inngrepet anses som disproportjonalt.

For at flertallsvedtak skal bli gyldig, kreves godkjenning fra kommunen, jfr. 5. ledd. Slik godkjenning kreves også for reglene som er fastsatt etter 4. ledd. Dette må ses som en sikring for den enkelte grunneier, siden viltnemda blant annet må påse at ikke mindretallet overkjøres av flertallet. Mindretallets medbestemmelsesrett sikres bedre gjennom kravet om etterfølgende godkjenning.

3.5 Kan sammenslåing til felles storviltområde for å oppnå minsteareal for storviltjakt etter § 38 være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?

For å nå formålet om en bedre og mer rasjonell forvaltning av storvilt, er det også etter § 38 mulighet til å slå sammen flere eiendommer. Mens § 37 er en generell regel om sammenslåing for å fremme hensiktsmessig viltforvaltning, er § 38 en «særregel til fremme av effektiv gjennomføring av hjorteviltjakt når eiendommer hver for seg ikke når opp i minsteareal for felling».¹⁴⁶ For å ha rett til storviltjakt, må arealet overstige et visst minimum, jfr. viltloven § 16

---

¹⁴⁴ Rom 1987 s. 201

¹⁴⁵ FOR-1984-20-24-1878

¹⁴⁶ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63.

(2). Kommunen fastsetter minstearealet for storvilt, og det kan fastsettes ulike arealkrav for ulike deler av kommunen, jfr. hjorteviltforskriften § 8.¹⁴⁷ I Midtre Gauldal kommune i Sør-Trøndelag er minstearealet for elgrett 3000 dekar, 4000 da for hjort og 500 da for rådyr.¹⁴⁸ I Odda kommune i Hordaland er minstearealet for elg 15 000 da, hjort 1500 da og rådyr 1500 da.¹⁴⁹ I Oppland varierer kravet for elg fra 2000 da til 8000 da, for hjort 3000 da til 30 000 da, og for rådyr fra 500 da til 15 000 da.¹⁵⁰ Den gjennomsnittlige privateide landbrukseiendom har som sagt et utmarksareal på rundt 500 dekar, og en gjennomsnittlig eiendom oppfyller da ikke mange av arealkravene i dette utvalget.¹⁵¹ Bestemmelsen i § 38 er ment å tilføre områdets eiere en felles jaktrett på storvilt, og muligheten til sammenslåing er begrunnet med at samlinger av små eiendommer ikke skal kunne ødelegge for en forsvarlig forvaltning av storviltet.¹⁵² Det er ingenting i veien for sammenslåingen fører til at de jaktberettigede i området får rett til å felle flere dyr.¹⁵³ Denne bestemmelsen kan derfor synes å fremme jakt i større grad enn § 37, men det er likevel rasjonell viltforvaltning som må være det sentrale formålet. At sammenslåing kan gi rett til flere dyr er bare en måte å oppnå rasjonell viltforvaltning på, siden kvoten gis basert på et større totalareal.

3.5.1 Grunneiers mulighet til å få sin eiendom unntatt fra et viltområde

Også etter § 38 skal sammenslåing som hovedregel skje frivillig, jfr. første ledd. Dette må også ses som et pålegg til kommunens viltnemd om å arbeide for sammenslåing.¹⁵⁴ Oppnås ikke frivillig avtale etter første ledd, kan kommunen be Miljødirektoratet om å treffe vedtak om tvungen sammenslåing, jfr. annet ledd. Det er altså ingen regel om flertallsvedtak her. Etter § 38 kan dermed til og med flertallets synspunkt ses bort fra, og regelen går dermed lengre enn § 37. Det var foreslått at sammenslåing bare skulle være mulig dersom et flertall av de jaktberettigede ønsket det.¹⁵⁵ Dette ble ikke vedtatt, da frivillighet kunne hindre formålet om bedre forvaltning, og målet om å unngå skader påført av storvilt.¹⁵⁶ Bestemmelsen skal kunne brukes for å fremme de «sterke offentlige interesser både i utnyttelsen av viltressursene og i ønsket om

---

¹⁴⁷ FOR-2012-02-10-134

¹⁴⁸ FOR-2012-05-29-1468

¹⁴⁹ FOR-2009-06-17-1038

¹⁵⁰ FOR-2001-05-29-605

¹⁵¹ Kristensen og Sigstadstø 1995 s. 10.

¹⁵² Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63

¹⁵³ NOU 1974:21 s. 105.

¹⁵⁴ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63

¹⁵⁵ NOU 1974:21 s. 105.

¹⁵⁶ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63

bestandsregulering for å hindre overbeiting og viltskader».¹⁵⁷ Det er antakelig ingenting i veien for at en del av en eiendom kan tas med i området, og resten av eiendommen utelates.¹⁵⁸ Formålene bør ikke hindres gjennomført av at et godt arrondert område ikke omfatter hele bruksnummer.

Bestemmelsen i § 38 gir ikke adgang til å slå sammen flere områder som hver for seg dekker minstearealet for storvilt, jfr. første ledd. Der dette er ønskelig, må det i så fall gjøres etter § 37, eller etter jordskifteloven § 3-8.

Heller ikke etter § 38 gir ordlyden noen mulighet for å unnta eiendommer tilhørende jaktmotstandere fra sammenslåing. For at dette ikke skal bryte med praksis etter P1-1, må det antakelig på samme måte som etter § 37, tolkes inn en mulighet for grunneier å nekte jakt på sin eiendom på dette grunnlaget. Dette kan gjøres som beskrevet ovenfor, altså ved å la alle eiendommene omfattes av ordningen, slik at viltforekomsten ses under ett og kvoter fastsettes ut fra det totale jaktbare arealet. Grunneiere som av samvittighetsgrunner er motstandere av jakt, må deretter ha rett til å nekte at jakten utøves på deres grunn. Da blir eiendommens areal og storvilttereng medregnet slik at ikke en forsvarlig forvaltning av storviltbestanden hindres, samtidig som grunneiere gis mulighet til å benytte sin eiendom i tråd med sin overbevisning. Muligheten til å fremsette slike krav ble i Nilsson fremhevet som den største forskjellen i forhold til Chasagnou. En slik løsning fremmer både bestemmelsens formål og grunneiers rettigheter.

3.5.2 Grunneiers mulighet til medbestemmelse og rett til kompensasjon

Den videre adgangen til tvangssammenslåing muliggjør et mer inngripende vedtak enn etter § 37. I Nilsson-saken ble det fremhevet som viktig at sammenslåing ble gjort enten frivillig eller ved kvalifisert flertall. Ved sammenslåing etter § 38 er det imidlertid snakk om å tilføre grunneierne mer enn de hadde før, siden målet med sammenslåingen er å oppnå områder som er store nok til å oppfylle kravene for storviltjakt. Dette må i stor grad regnes som å oppveie for manglende medbestemmelsesrett ved opprettelsen.

Etter sammenslåing, enten frivillig etter første ledd eller tvungent etter annet ledd, skal de «jaktberettigede (...) bestemme fordelingen av fellingskvote og utbytte», jfr. 3. ledd. Oppnås ikke enighet, avgjør kommunen, jfr. tredje ledd, annet punktum. Avgjørelsen kan påklages til Mil-

---

¹⁵⁷ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 63

¹⁵⁸ NOU 1974:21 s. 105

jødirektoratet. Rettighetshaverne skal «på samme måte som etter § 37» forvalte det sammenslåtte området.¹⁵⁹ NOU-en sier ingenting om hvordan dette skal gjøres, men siden utvalget hadde forutsatt at tvangssammenslåing etter 2. ledd skulle være avhengig av at flertallet ba om dette, er det nærliggende å tolke dette slik at det kreves flertallsvedtak for å bestemme fordelingen etter 3. ledd.¹⁶⁰ Siden ikke noe annet er sagt i forarbeidene, må dette flertallet regnes på samme måte som etter § 37. Medbestemmelsesretten blir dermed tilsvarende den etter § 37. På samme måte som etter § 37 og svensk rett har grunneierne påvirkningsmulighet ved avgjørelsen av forholdet mellom de berettigede, og også her skal det antakelig mer til før inngrepet anses som disproporsjonalt.

Fellingskvoter og utbytte vil normalt fordeles etter eiendommenes areal, siden dette er kapitalen som den enkelte skyter inn i ordningen. Andre fordelingsnøkler forekommer imidlertid. I Hansberg-Grøna jaktforening i Vågå kommune er utbyttet delt etter andeler, slik at en eiendom har en andel per påbegynte 100 da som er med i området. I Skjerva-Grøna jaktforening i Vågå kommune deles utbyttet likt for hvert bruksnummer, uavhengig av areal. Slike fordelingsnøkler brukes antakelig for å sikre at mindre grunneiere ønsker å være med i området. For grunneiere med større arealer kan dette virke urimelig, men de går med på det for å sikre at området blir stort nok til at arealkravet for storvilt oppfylles. Som det fremgår av Nilsson og Pippo skal det imidlertid mye til for at det skal bli en uforholdsmessig byrde når grunneier faktisk har medbestemmelsesrett. I de sakene var klagen åpenbart ugrunnede, selv om det var upraktisk eller umulig for klager å utøve jakten slik reglene var fastsatt. Dette var begrunnet med at de gjennom sin stemmerett i jaktforeningen hadde påvirkningsmulighet på reglens utforming. Har grunneier påvirkningsmulighet, skal det mere til før noe er uforholdsmessig. Dersom grunneierne ikke blir enige etter § 38 tredje ledd, første punktum, fastsetter kommunen fordelingen. Dersom den fastsetter en slik utypisk ordning, kan det tenkes at det skal mindre til før det konstateres brudd. Da har ikke grunneierne fått brukt den medbestemmelsesretten de som utgangspunkt har. Grunneier har imidlertid fortsatt klageadgang jfr. tredje ledd, annet punktum, samt mulighet til å kreve jordskiftesak.

På samme måte som etter § 37 gir sammenslåingen grunneierne mulighet til å jakte innen hele feltet. For grunneiere som aksepterer jakt er dette tilstrekkelig kompensasjon, jfr. Chassagnou. Det samme må gjelde muligheten til å få utbytte etter en fordeling man selv er med å stemme frem etter tredje ledd. På samme måte som etter § 37 må det imidlertid være klart at kompensasjon ikke er tilstrekkelig der grunneier er jaktmotstander. Selv om kompensasjon ble gitt som grunneiers andel av overskuddet i Herrmann, var ikke dette tilstrekkelig, siden økonomisk kompensasjon ikke kan oppveie for noe som strider fullstendig mot grunneiers overbevisning. Også etter § 38 må grunneiere som av samvittighetsgrunner er jaktmotstandere kunne nekte at akkurat

---

¹⁵⁹ Ot.prp nr 9 (1980-81) s. 63

¹⁶⁰ NOU 1974:21 s. 105

hans eiendom bruks til jakt. Dette kan føre til at jaktutøvelsen blir mindre praktisk, men før dette får betydning for viltforvaltningen, bør det ikke ha betydning.

3.6 Kan § 36 om allmennhetens jaktadgang og jaktplikten være et uforholdsmessig inngrep etter P1-1?

Sammenslåing til felles viltområde etter § 37 vil kunne gi allmennheten bedre mulighet for adgang til jakt.¹⁶¹ De enkelte grunneiere får større område å jakte på, og det vil bli plass til flere jegere. Hensynet til allmennhetens jaktadgang tilgodeses også gjennom § 36. Etter første ledd skal det arbeides for forsvarlig utnyttelse av muligheten for småviltjakt, i tråd med § 1. Selve leddet sier ikke at det skal gjøres for å gi allmennheten jaktadgang, men det fremgår av bestemmelsens overskrift og forarbeidene.¹⁶² Etter annet ledd skal kommunen søke å oppnå en minnelig ordning med grunneierne i større jaktområder, slik at de vil selge jaktkort til utenforstående. Oppnås ikke minnelig ordning, kan departementet pålegge salg av jaktkort til allmennheten etter tredje ledd, se nedenfor. Tidligere var jakt i stor grad begrunnet med matauk. Nå er ikke dette behovet like stort, da det er mulig å få kjøpt kjøtt, inkludert vilt, på butikken. Jakt er derfor hovedsakelig en fritidsaktivitet, og denne bestemmelsen må derfor anses først og fremst å fremme jakt som fritidsinteresse. Muligheten til tvangspålegg er imidlertid begrunnet med hensynet til rasjonell viltforvaltning.

Hovedregelen også etter § 36 er minnelig ordning. Oppnås dette, er det ikke skjedd noe inngrep. Tredje ledd kan virke som et ris bak speilet, men det ble antatt at den sjelden vil bli benyttet.¹⁶³ Den tilsvarende bestemmelsen i jaktloven 1951 ble aldri brukt, og den nåværende bestemmelsen er heller ikke mye brukt, jfr. e-post fra fylkesmannen i Hedmark referert under punkt 1.3. Det ble i forarbeidene antatt at grunneiers mulighet til jaktkortinntekt i de fleste tilfeller ville være tilstrekkelig for at jaktkort ville bli solgt.¹⁶⁴

For å kunne pålegge salg av jaktkort etter tredje ledd, kreves det at det kan oppstå «uheldige bestandsforhold» i området grunnet vedvarende manglende jakt. Bestemmelsen var opprinnelig ikke ment å være en vanhevdklausul, men ved at kravet om uheldige bestandsforhold ble tilføyet, har den blitt det.¹⁶⁵ Forarbeidene presiserer ikke hva som ligger i ordene «uheldige bestandsforhold», men det må tolkes i lys av formålet om forsvarlig viltforvaltning som fremmer naturens produktivitet og bevarer artsrikdommen. Det må være mer enn at jakt ikke har foregått,

---

¹⁶¹ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 41

¹⁶² Ibid. s. 62

¹⁶³ Stortingsforhandlinger nr. 4, 23.3-11.6- sesjonene 1980-81 s. 427, i Rom 1987 s. 186

¹⁶⁴ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 41

¹⁶⁵ Ibid s. 62

da det også må ha ført til at uheldige bestandsforhold *kan* oppstå. Dette må være tilfeller der bestanden av en art har blitt, eller er i ferd med å bli, så stor at den fortrenger andre arter, eller fører til skader på landbruks- eller skogseiendommer. Også tilfeller der bestanden fører til spredning av sykdommer, må det regnes som uheldige bestandsforhold. Å hindre spredning av sykdommer ble ansett som et legitimt formål i Herrmann.

Henvisningen til § 1 viser at allmennhetens jaktadgang er et underordnet formål, og at forsvarlig viltforvaltning veier tyngre. Siden det er dette leddet som gir hjemmel for inngrep i grunneiers rettigheter, er altså ikke inngrepshjemmelen hovedsakelig begrunnet med hensynet til allmennhetens jaktadgang. EMD anså i alle de refererte sakene forsvarlig viltforvaltning som et legitimt formål. Formålet om allmennhetens adgang til jakt kan imidlertid være noe mer tvilsomt. Dette formålet fremmer først og fremst jegeres interesser, og interessene til de som ikke har egen eiendom. I motsetning til Loi Verdeille, var ikke den tyske loven hovedsakelig rettet mot å fremme jegeres interesse, jfr. Hermann-dommen. Den tyske loven krevde i stedet at jegerne bidro til å nå målene i fellesskapets interesse. Dette oppveide ikke for at jakt hovedsakelig ble utøvd som fritidsinteresse, og ble derfor ikke tillagt vekt. Utformingen av § 36 viser at pålegg om salg av jaktkort ikke kan gis før dette er nødvendig for å oppnå en rasjonell viltforvaltning, og allmennhetens jaktadgang blir dermed et sidehensyn. Pålegg etter tredje ledd blir dermed et virkemiddel for å nå formålet om forsvarlig viltforvaltning. Jegerne som får kjøpe jaktkort etter pålegg om salg etter tredje ledd, bidrar dermed til å nå mål i fellesskapets interesse, selv om jakten utøves som fritidsinteresse.

I følge forarbeidene hjemler § 36 tredje ledd en tidsbegrenset ekspropriasjon av jaktrettighetene.¹⁶⁶ Pålegg kan gis for maksimalt 5 år av gangen, jfr. tredje ledd siste punktum. Erstatningen for ekspropriasjonen er inntekten fra jaktkortsalget, jfr. femte ledd.¹⁶⁷ Denne kompensasjonen er etter fjerde ledd begrenset til vanlig pris i distriktet. Der flere grunneiere pålegges salg skal inntekten fordeles forholdsvis etter areal. Pålegg om salg av jaktkort begrenser grunneiers rett til å leie bort eller selge jaktkort utenom ordningen, og dersom dette kunne vært gjort til høyere pris, kan sikkerhetsventilen i siste ledd anvendes.¹⁶⁸ Denne sier at det kan begjæres skjønn til avgjørelse av erstatningsspørsmål dersom rettighetshaver påføres tap ved ordningen. Pålegg begrenser ikke rettighetshavers egen jaktrett.¹⁶⁹ Det er derfor ikke snakk om fullstendig ekspropriasjon, og grunneier er sikret kompensasjon. For grunneiere som ikke er jaktmotstandere må denne kompensasjonen være tilstrekkelig. For grunneiere som er jaktmotstandere av samvitighetsgrunner, vil imidlertid kompensasjon antakelig ikke være nok, og inntekten vil i seg selv stride mot overbevisningen. I Herrmann, med henvisning til Schneider, ble det fremhevet at

---

¹⁶⁶ Ot.prp. nr. 9 (1980-81) s. 62

¹⁶⁷ Op.cit.

¹⁶⁸ Rom 1987 s. 191

¹⁶⁹ Op.cit.

økonomisk kompensasjon ikke kan veie opp for noe som strider mot sterke personlige overbevisninger.

Av muligheten til pålegg om salg av jaktkort etter tredje ledd, kan det utledes en jaktplikt. Denne motsvarer jaktretten etter § 27. Man trenger ikke jakte selv, men man må sørge for at bestandsforholdene forvaltes. I områder med flere grunneiere må hensynet til rasjonell viltforvaltning forsøkes nådd med sammenslåing etter § 37 før tvangspålegg etter § 36. Små enkelt-eiendommer kan ikke rammes av bestemmelsen, jfr. «større områder» i annet ledd. Forsvarlig viltforvaltning kan i de fleste tilfeller oppnås ved jakt på de omkringliggende eiendommene. Rom skriver at et ønske fra grunneiers side om å frede sin eiendom for all jakt må kunne settes til side etter § 36, med mindre fredningen begrunnes på viltfaglig grunnlag.¹⁷⁰ Dette ville antakelig ikke blitt godtatt etter konklusjonen i Chassagnou med etterfølgende praksis. Det må antakelig også for § 36 innfortolkes en mulighet for eier som er jaktmotstander å nekte at jakt foregår på hans eiendom. På samme måte som for §§ 37 og 38 vil det være tilstrekkelig for å nå målet om forsvarlig viltforvaltning, at eiendommen blir med i beregningsgrunnlaget for jaktkort, samtidig med at jakt ikke skal foregå på den bestemte eiendommen. Dermed fremmes formålet om rasjonell viltforvaltning, samtidig som grunneier gis rett til å bruke sin eiendom i tråd med sin overbevisning.

3.7 Enkelte spørsmål om forholdet mellom viltloven §§ 37 og 38, og bruksordninger av jaktrettigheter etter jordskifteloven

Bruksordning (sambruk) er et virkemiddel for å få bedre bruk av eiendommene slik de er.¹⁷¹ Dette er «regler om organisering og utnyttelse for et område der partene skal samarbeide om bruken når jordskiftet er over».¹⁷² En bruksordning av jaktrettigheter kan gjennomføres for å opprette et nytt viltområde med tilhørende regler, og der det allerede er et viltområde, eksempelvis opprettet etter viltloven §§ 37 eller 38, kan jordskifteretten gi eller endre regler for dette, jfr. § 3-8. Jordskifteretten kan bestemme hvordan retten skal fordeles, og det kreves ikke at alle får lik rett over hele området, eller har retten til samme tid.¹⁷³ Eiendomsforholdene skal fortsatt være de samme etter at saken er avsluttet, men jakten legges i fellesskap mellom eiendommene innen området. Derav begrepet sambruk, som viser at det er mer enn én eiendom som har rett

---

¹⁷⁰ Rom 1987 s. 189-190

¹⁷¹ Bjerva m.fl.2016 s. 55

¹⁷² Op.cit.

¹⁷³ Op.cit.

til å utnytte et bestemt areal.¹⁷⁴ Dette har dermed mye til felles med sammenslåing til felles viltområde og felles storviltområde etter viltloven.

Bruksordninger er en rettsendrende sak, og for at slike saker skal kunne fremmes, må tre kumulative vilkår være oppfylt.¹⁷⁵ Det må foreligge et utjenlig eiendomsforhold for minst en av eiendommene eller bruksrettshaverne jfr. § 3-2, bruksordningen må kunne gi mer tjenlige forhold jfr. § 3-3, og bruksordningen må ikke føre til at kostnadene eller ulempene blir større enn nytten for noen eiendom eller bruksrett jfr. § 3-18. Disse vilkårene skal ikke omtales nærmere her.

Felles viltområde eller felles storviltområde etter viltloven opprettes etter initiativ fra kommunen, jfr. §§ 37 annet ledd og 38 første ledd. Grunneiere innen området kan også be kommunen om å gjøre dette. Eier eller bruksrettshaver kan også reise sak for jordskifteretten for å søke å få til en bruksordning eller endre reglene for allerede eksisterende bruksordning, jfr. § 1-5 første ledd. Dette kan gjøres uten at det er forsøkt sammenslåing etter viltloven. Det kan også gjøres der kommunen har prøvd å få til felles viltområde, men forslaget har blitt nedstemt av flertallet, jfr. viltloven § 37 tredje ledd. Da kan grunneiere som likevel ønsker dette, anlegge jordskiftesak. Bruksordning etter jordskifteloven er også eneste tvangsmulighet der et område, med en eller flere samarbeidende eiendommer, allerede er stort nok til å fremme en forsvarlig og rasjonell viltforvaltning jfr. viltloven § 37. Det samme gjelder for eiendommer som hver for seg dekker minstearealet for storviltjakt, jfr. viltloven § 38. Da er formålet allerede oppnådd, og det foreligger ikke hjemmel for tvangsinngrep etter viltloven. Bruksordning etter jordskifteloven eller frivillig ordning er da alternativene. Bruksordning er også eneste mulighet der 10-årsperioden for tvangssammenslåing er utgått og det ikke oppnås ny frivillig avtale, se under punkt 3.4.1. Bruksordningssak kan også brukes der en grunneier er misfornøyd med vedtektene for området, og ønsker å få fastsatt nye. For at bruksordningssak kan anvendes må i alle tilfeller vilkårene for jordskifte være oppfylt.

Etter § 1-5 fjerde ledd, kan «offentleg styresmakt med heimel til å regulere eigarrådvelde» kreve jordskifte. Etter viltloven § 37 er kommunen bare en tilrettelegger, og det er flertallet blant grunneierne som regulerer eierrådvelde. Kommunen kan dermed ikke kreve jordskifte etter § 1-5 fjerde ledd. Etter viltloven § 38 annet ledd kan Miljødirektoratet etter forslag fra kommunen treffe vedtak om tvungen sammenslåing for å oppnå minsteareal for storviltjakt. Dette er hjemmel til å regulere eierrådvelde, og direktoratet kan velge å kreve jordskiftesak i stedet for å treffe tvangsvedtak. Miljødirektoratet har i sin veiviser for kommunal miljøforvaltning sagt at flertallsvedtak etter § 37 har vist seg å være vanskelig å få til å fungere over tid, da det uvillige

---

¹⁷⁴ Prop. 101 L. (2012-2013) s. 43

¹⁷⁵ Ibid s. 358

mindretallet ofte ikke har funnet seg til rette i valdet.¹⁷⁶ Det er grunn til å anta at det samme gjelder ved tvangsvedtak etter § 38. Miljødirektoratet anbefaler at i stedet for flertallsvedtak etter § 37, bør kommunen heller råde grunneierne til bruksordningssak.¹⁷⁷ I noen tilfeller kan det hende at Miljødirektoratet derfor også mener at bruksordningssak er et bedre alternativ enn tvangsvedtak etter § 38. Dette kan tyde på at Miljødirektoratet mener at jordskiftesak kan være en bedre løsning enn tvangsvedtak for å fremme samarbeid innad i området i fremtiden. I en bruksordningssak gis også regler for området, og det kan være enklere for grunneiere med høyt konfliktnivå seg imellom å etterleve regler gitt i en slik sak, enn regler de selv kommer frem til som et kompromiss etter § 38 tredje ledd.

---

¹⁷⁶ <http://www.miljokommune.no/Temaoversikt/Viltforvaltning/Jakt/Sammenslaing-til-felles-viltomrade/>

¹⁷⁷ Op.cit.

4 Avsluttende refleksjoner

Etter dette må de norske reglene i stor grad anses å være i tråd med de regler som kan utledes av EMDs praksis i saker etter P1-1 knyttet til jaktrettigheter. De omtalte reglenes formål om mer rasjonell viltforvaltning ligger i kjernen av de formål som er akseptert av EMD. Videre er loven generell, og gjelder hele landet og alle eiendommer. Ved sammenslåing er det en funksjonalitetsvurdering som legges til grunn, og dette gir mindre rom for forskjellsbehandling basert utelukkende på eiendommers størrelse. Grunneierne har stor grad av medbestemmelsesrett gjennom sitt medlemskap i jaktområdet, og det skal derfor mere til før inngrepet kan karakteriseres som uforholdsmessig. Medlemskap i jaktområdet gir grunneierne rett til å jakte innen hele området. For grunneiere som aksepterer jakt, er dette tilstrekkelig kompensasjon for tap av enerett til jakt på egen eiendom. I tillegg kan det bestemmes at utbytte skal deles ut. Grunneiere som av samvittighetsgrunner er motstandere av jakt, må imidlertid ha mulighet til å nekte at jakt utøves på deres eiendom. Å miste retten til å nekte jakt på sin eiendom, kan for disse grunneierne ikke oppveies gjennom økonomisk kompensasjon, siden det vil stride mot overbevisningen å motta kompensasjon. Dersom dette løses ved at eiendommen medregnes i jaktområdet ved utregning av kvoter eller jaktkort, samtidig som grunneier gis rett til å nekte at jakten utøves på hans eiendom, vil formålet om forsvarlig viltforvaltning kunne nås, samtidig som grunneier ikke mister retten til å bruke sin eiendom i tråd med sine overbevisninger.

Det kan tenkes situasjoner der grunneier ikke er motstandere av jakt generelt, men motstandere av eksempelvis jakt med hund. Jakt med hund kan påføre viltet mer stress enn jakt uten hund, og det kan tenkes at dette vil kunne stride mot en grunneiers personlige overbevisning, slik at det bør gis rett til å nekte slik type jakt på enkelteiendommer. Av Herrmann fremgår det at retten så at motstand mot jakt ikke kan likestilles med motstand mot at dyr ales opp til slakt. Retten så altså at det var nyanser mellom jakt og slakt. Det kan tenkes at retten også ser nyanseforskjeller mellom jakt generelt, og jakt med hund, og at overbevisning mot jakt med hund ikke nødvendigvis trenger å være ensbetydende med overbevisninger mot jakt generelt.

I alle EMD-sakene der grunneier ble gitt rett til å nekte jakt på sin eiendom, var klagernes eiendommer små, og hadde i seg selv lite å si for jaktutøvelsen. Det kan tenkes at dersom det nektes jakt på store arealer, slik at en rasjonell viltforvaltning hindres, vil resultat kunne bli et annet. Formålet om rasjonell viltforvaltning er akseptert, og statene er gitt en vid skjønnsmargin. Dersom formålet ikke kan nås på de eiendommene der jakt aksepteres, kan det tenkes at grunneiers overbevisninger må tillegges mindre vekt. Dette blir imidlertid bare spekulasjon.

5 Litteraturliste

Bøker og artikler

- Aulie, Cathrine Naturmangfoldloven note 2, hovedrevidert 07.08.2014 i Norsk Lovkommentar
- Bertelsen, Tor Ehlers *EMK. Kommentarer til bestemmelsene om individets rettigheter og friheter*, Gyldendal, 2011
- Bjerva, Øystein m.fl. *Jordskifteloven. Kommentarutgave*. Universitetsforlaget. Under publisering, sidetallene kan derfor være forskyvd i forhold til endelig utgave.
- Kristensen, Bjørn og Per Erik Sigstadstø *Organisering av utmark: bygde- og næringsutvikling*, Landbruksforlaget, 1995
- Rainey, Bernadette, Elizabeth Wicks and Clare Ovey *The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 6th edition, 2014
- Ravna, Øyvind (red.) *Perspektiver på jordskifte*, Gyldendal, 2009
- Rom, Knut *Viltloven: med kommentarer*, Grønndahl, 4. utgave 1987
- Solheim, Stig H. *Eiendomsbegrepet i Den europeiske menneskerettskonvensjon*, Cappelen Damm, 2010.
- Solheim, Stig H. «Nytt fra Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg», *Tidsskrift for Eiendomsrett* 1 (4) 2008 s. 110-125

Lover og forskrifter

- Lov 17.05.1814 Kongeriket Norges Grunnlov
- Lov 6.6.1975 nr. 31 om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane
- Lov 29.05.1981 nr. 38 om jakt og fangst av vilt
- Lov 19.06.1992 nr. 59 om bygdeallmenninger
- Lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetens stilling i norsk rett

Lov 21.06.2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av eigedoms- og rettshøve på fast eigedom m.m.

FOR-1984-10-24-1878: Forskrift om gjennomføringen av bestemmelsene om sammenslåing av eiendommer til felles viltområde i viltlovens § 37

FOR-2001-05-29-605: Forskrift om adgang til jakt etter elg, hjort, rådyr og bever, Lillehammer, Gjøvik, Dovre, Lom, Øyer, Gausdal, Østre Toten, Jevnaker, Lunner, Gran, Nordre Land, Etnedal, Nord-Aurdal, Vestre Slidre og Vang kommuner, Oppland.

FOR-2009-06-17-1038: Forskrift om minsteareal og opning for jakt etter elg, hjort og rådyr, Odda kommune, Hordaland

FOR-2012-02-10-134: Forskrift om forvaltning av hjortevilt

FOR-2012-05-29-1468: Forskrift om minsteareal for elg, hjort og rådyr, Midtre Gauldal kommune, Sør-Trøndelag

EMD-dommer

Abdulaziz, Cabales and Balkandali v The United Kingdom, Application no. 9214/80; 9473/81; 9474/81), Plenary Judgement of 28 May 1985

Chabauty v. France, Application no. 57412/08, Judgement of 4 October 2012

Chassagnou and others v. France, Application nos. 25088/p4, 28331/95 and 28443/95, Grand Chamber Judgement of 29 April 1999

Herrmann v. Germany, Application no. 9300/07, Grand Chamber Judgement of 26 June 2012

James and Others v. the United Kingdom, Application no. 8793/79, Plenary Judgement of 21 February 1986

Kirilova and Others v. Bulgaria, Application nos. 42908/98;44038/98; 44816/98;7319/02, Judgement of 9 June 2005

Lithgow and Others v. The United Kingdom, Application no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Plenary Judgement of 8 July 1986

Nilsson v. Sweden, Application no. 11811/05, Decision 26 February 2008

Piippo v. Sweden, Application no. 70518/01, Decision 21 March 2006

S.A. Dangeville v. France, Application no. 36677/97, Judgement of 16 April 2002

Schneider v. Luxembourg, Application no. 2113/04, Judgement of 10 July 2007

Sporrong and Lönnroth v. Sweden, Application nos. 7151/75 and 7552/75, Plenary Judgement of 23 September 1982

Norske dommer

Rt. 1914 s. 665

JBER-2012-46

JKRI-2013-20

Forarbeider

NOU 1974:21

NOU 2002:9: Jordskifterettens stilling og funksjoner

NOU 2013:11 - Festekontrakter og folkerett - (NOU-2013-11-1)

Ot.prp. nr. 9 (1980-81)

Prop. 101 L. (2012-2013)

Nettsider

<http://www.miljokommune.no/Temaoversikt/Viltforvaltning/Jakt/Sammenslaing-til-felles-viltomrade/> Sist revidert 18.03.2015

E-poster

E-post av 16. november 2015 fra Hermund Mjelstad, seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Sogn og Fjordane

E-post av 17. november 2015 fra Tom Hjemseteren hos Fylkesmannen i Hedmark

6 Vedlegg

6.1 Vedlegg 1: Vedtekter for Vaksdal jaktfelt, jfr. JBER-2012-46

1. VEDTEKTER FOR VAKSDAL JAKTFELT, GNR. 14 I VAKSDAL KOMMUNE

Vedtektene gjelder for gnr. 14 sitt jaktfelt i Sørfjorden hjortevald.

§ 1. Grunneiernes andel i laget

Vedtektene gjelder for eierne av eiendommene som framgår av tabellen nedenfor. Det er ikke anledning til å melde seg ut av laget.

Grunneiernes andel i jaktfeltet er fastsatt i prosent slik det framgår av høyre kolonne i tabellen:

Gnr./Bnr.	Godkjent hjortevald (da)	Andel i utmarkssameiet (skyld % da)	Andel i jaktfeltet (%)
14/1	660	1,13 9 122	22,4
14/2		1,86 15 202	5,8
14/16	184	1,55 13 176	10,3
14/21	142	1,54 13 176	9,1
14/22, 178, 195	309	0,63 5 67	10,8
14/24 inkl. 61	244	1,87 15 202	12,8
14/25	139	1,71 14 189	9,4
14/28	287	1,99 16 216	14,4
14/48,49	55		1,6
14/109	60		1,7
14/392	60		1,7
Utmarkssameie	1350		
Sum	3490	12,28 100 1350	100,0

§ 2. Målsetning

Laget har følgende mål for forvaltningen av feltet:

A) Hjortejakta skal forvaltes slik at

- a) alle grunneierne får sin rettmessige del av jakten i forhold til sin andel i jaktfeltet, jf. § 1 og § 4.
- b) jaktpotensialet blir utnyttet.

B) Jakten skal utøves i samsvar med god jegerskikk.

C) Viltloven og jaktreglene skal respekteres.

§ 3. Årsmøtet

Grunneierne, jf. § 1, utgjør årsmøtet og de har stemmerett etter sin prosentandel i jaktfeltet.

Med unntak av vedtektsendringer, jf. § 6, avgjøres alle årsmøtesaker med vanlig flertall blant de frammøtte.

Et medlem kan la seg representere av en annen ved å gi denne skriftlig fullmakt.

Årsmøtet skal blant annet

- a) Velge styre (leder og to styremedlemmer).
- b) Fastsette styrets oppgaver.
- c) Behandle regnskap og årsmelding.
- d) Fordele tildelte fellingstillatelser.
- e) Fastsette avgiftene for jaktdeltakelse
- f) Fastsette organisering av jakt og fordeling av utbytte, jf. §§ 2Aa og 4.

Bare grunneiere kan være medlem i styret.

Årsmøtet skal holdes innen 31. mai hvert år. Innkalling til møtet skal skje skriftlig og minimum 2 uker før møtet holdes.

§ 4. Jakt og utbytte av jakten

De grunneierne som stiller sitt areal til disposisjon for jaktfeltet har rett til å delta i jakten og få del i jaktutbyttet i samsvar med sin andel i jaktfeltet.

Grunneiere med et samlet areal som tilsvarer hele dyr har rett til individuell jakt og utleie av jakt for disse. Krav om individuell jakt / utleie av jakt må framsettes for styret v/ lederen før årsmøtet.

Dersom grunneier ikke har anledning til eller av annen grunn ikke vil jakte selv, kan han sende en stedfortreder.

Årsmøtet kan fastsette nærmere regler for stedfortredere og utleiejakt.

Grunneiere som ikke ønsker at det skal jaktes på deres eiendom, har rett til å få krav om dette innfridd. Kravet må framsettes for styret v/ lederen før årsmøtet.

5. Brudd på reglene

Årsmøtet kan bestemme at jegere som bryter reglene i feltet ikke får delta i jakten de neste 1-3 årene og at det må søkes årsmøtet før jegeren eventuelt får lov å gjenoppta jakten i feltet. Vedtak om utestenging må være saklig begrunnet og kan bare gjøres dersom forslag om

utestenging klart framgår som egen sak i innkallingen til årsmøtet. Søknad om å få gjenoppta jakten må sendes til styrets leder innen 1. januar det året utestengelsesperioden utløper.

Viltansvarlig i kommunen kan omgjøre årsmøtets vedtak om utestengelse etter klage.

Grunneiere som er utestengt kan sende en stedfortreder.

6. Endring av vedtektene

Vedtektene kan endres i årsmøte med 2/3 av stemmene til de som har møtt fram samt eventuelle skriftlige forhåndsstemmer. Stemmene beregnes etter den enkeltes andel i jaktfeltet, jf. § 3 første ledd.

Forslag til vedtektsendringer må framgå tydelig i innkallingen til årsmøtet.

6.2 Vedlegg 2: E-post av 17. november 2015 fra Tom Hjemseteren hos Fylkesmannen i Hedmark

«Viser til din henvendelse om tvangssammenslåing og anna maktbruk etter viltloven §§ 36-38. Det er ingen av våre nålevende medarbeidere som kan huske eller har vært delaktig i slike tiltak i Hedmark. Vi veit imidlertid at det har vært gjennomført for et område i Åsnes kommune, enten Åsnes Finnskog driftsplanområde eller Hof Finnskog driftsplanområde. Forvaltning av hjortevilt i Hedmark er nå godt organisert i Hedmark, og vald på 100 000-150 000 daa kan karakteriseres som små. Det vi har av arealkonflikter om jakt/storvilt – som kommer til Fylkesmannen som klagesaker – handler om uenighet med kommunen om bestandsvurdering og kvoter, eller uenighet mellom enkelte grunneiere. Men ingen saker har berørt så vidt store areal at det har hatt noen betydning for kommunenes mulighet for å forvalte og kontrollere bestandene, og det har derfor heller ikke vært vurdert å bruke «tvangsorganisering» de siste 10-15 år som Fylkesmannen kjenner til.

Hilsen

Tom Hjemseteren

Fylkesmannen i Hedmark»

6.3 Vedlegg 3: E-post av 16. november 2015 fra Hermund Mjelstad, seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Sogn og Fjordane

«Hei, dette var ikkje lett nei. Det er mulig du må høre med Miljødirektoratet, det er en jurist der som heter Grønevik som du kan prøve.

Eg har jobbet i Sogn og Fjordane med viltsaker, inkludert hjortevilt, siden 1993 J , og dette har eg ikkje peiling på ! Det eneste eg tror eg vet er at dette med samanslåing ved tvang er svært lite brukt.

Beklager at eg ikkje kunne hjelpe deg mer !

Mvh

Hermund Mjelstad

Seniorrådgjevar

Fylkesmannen i Sogn og Fjordane»